



# Vooronderzoek Conventionele Explosieven Leidse Ring Noord te Leiderdorp

|                           |                                                                                                                            |
|---------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Foto omslag               | De Zijlbrug op het spoortraject Hoofddorp-Leiden (Bron:www.wikiwand.com)                                                   |
| Foto omslag (achtergrond) | Luchtaanval op Parijs door 8th USAAF Bomber Command op 31 december 1943 (Bron: www.wikipedia.com)                          |
| Project                   | Vooronderzoek Conventionele Explosieven Leidse Ring Noord te Leiderdorp                                                    |
| Opdrachtgever             | Gemeente Leiden                                                                                                            |
| Documentcode              | 17S050-VO-02                                                                                                               |
| Aantal pagina's           | 47                                                                                                                         |
| Datum definitief          | 23 juni 2017                                                                                                               |
| Datum herzien             | -                                                                                                                          |
| Datum concept             | 22 mei 2017                                                                                                                |
| Opgesteld                 | <br>T.M. Blok<br>Historisch onderzoeker   |
| Beoordeeld                | <br>A.H. Meijers,<br>Senior OCE-adviseur |
| Geaccordeerd              | <br>E.R. Beute,<br>Bedrijfsleider      |



Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze rapportage mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

(Artikel 16 Auteurswet 1912). Het is de opdrachtgever toegestaan voor intern gebruik kopieën te maken zonder voorafgaande toestemming van de auteur.

Voor verdere informatie, vragen en/of suggesties:

Saricon bv  
Industrieweg 24, 3361 HJ Sliedrecht  
Telefoon: +31 (0) 184 422538  
Fax: +31 (0) 184 419821  
Internetsite: [www.saricon.nl](http://www.saricon.nl)  
E-mail algemeen: [contact@saricon.nl](mailto:contact@saricon.nl)

# Inhoudsopgave

|                                                                           |           |
|---------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>1 Samenvatting .....</b>                                               | <b>5</b>  |
| <b>2 Inleiding .....</b>                                                  | <b>6</b>  |
| 2.1 Aanleiding en opdrachtomschrijving .....                              | 6         |
| 2.2 Probleemstelling .....                                                | 6         |
| 2.3 Doelstelling .....                                                    | 6         |
| 2.4 Onderzoeksgebied .....                                                | 6         |
| 2.5 Onderzoeksmethode .....                                               | 8         |
| <b>3 Inventarisatie bronnenmateriaal .....</b>                            | <b>10</b> |
| 3.1 Eerder uitgevoerd onderzoek .....                                     | 10        |
| 3.2 Literatuur .....                                                      | 10        |
| 3.3 Gemeentelijk archief: Erfgoed Leiden en Omstreken .....               | 13        |
| 3.4 Provinciaal archief: Nationaal Archief .....                          | 15        |
| 3.5 Nationaal Archief (Overige dossiers) .....                            | 15        |
| 3.6 Semistatische Archiefdiensten Defensie .....                          | 17        |
| 3.7 Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) .....             | 17        |
| 3.8 Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) .....            | 21        |
| 3.9 Explosieven Opruimingsdienst Defensie (EODD) .....                    | 22        |
| 3.10 The National Archives .....                                          | 23        |
| 3.11 Bundesarchiv-Militärarchiv .....                                     | 25        |
| 3.12 The National Archives and Records Administration .....               | 26        |
| 3.13 Saricon collectie .....                                              | 26        |
| 3.14 Koninklijke Bibliotheek .....                                        | 26        |
| 3.15 Getuigen .....                                                       | 26        |
| 3.16 Kadaster .....                                                       | 27        |
| 3.17 Luchtfoto's .....                                                    | 28        |
| <b>4 Chronologie relevante gebeurtenissen .....</b>                       | <b>32</b> |
| <b>5 Beoordeling bronnenmateriaal .....</b>                               | <b>33</b> |
| 5.1 Inleiding .....                                                       | 33        |
| 5.2 Leemten in kennis .....                                               | 33        |
| 5.3 Beoordeling relevantie gebeurtenissen voor het onderzoeksgebied ..... | 34        |
| 5.4 Horizontale begrenzing verdacht gebied .....                          | 35        |
| 5.5 Soort en verschijningsvorm van CE .....                               | 36        |
| 5.6 Verticale begrenzing verdacht gebied .....                            | 37        |
| 5.7 Contra-indicaties .....                                               | 38        |
| <b>6 Conclusie en aanbevelingen .....</b>                                 | <b>39</b> |
| 6.1 Conclusie .....                                                       | 39        |
| 6.2 Advies vervolgtraject .....                                           | 39        |
| <b>7 Bijlagen .....</b>                                                   | <b>40</b> |
| 7.1 Bijlage 1: Distributielijst .....                                     | 41        |

|     |                                        |    |
|-----|----------------------------------------|----|
| 7.2 | Bijlage 2: Bronnenlijst .....          | 42 |
| 7.3 | Bijlage 3: CE-bodembelastingkaart..... | 46 |
| 7.4 | Bijlage 4: Certificaten.....           | 47 |

# 1 Samenvatting

---

In opdracht van de Gemeente Leiden heeft Saricon een vooronderzoek Conventionele Explosieven (CE) uitgevoerd ter plaatse van de Leidse Ring Noord te Leiderdorp. Aanleiding voor het vooronderzoek vormen voorgenomen reconstructiewerkzaamheden aan tunnels en kruisingen.

Op basis van de beoordeling van alle op het moment van opstellen van dit rapport beschikbare bronnenmateriaal is geconcludeerd dat er voldoende indicaties zijn om te spreken van de mogelijke aanwezigheid van CE binnen het onderzoeksgebied. Het onderzoeksgebied is derhalve **gedeeltelijk verdacht** op de aanwezigheid van CE.

Als gevolg van militaire aanwezigheid gedurende de Tweede Wereldoorlog kunnen kleinkalibermunitie, geschutmunitie, hand- en geweergranaten, munitie voor granaatwerpers en toebehoren van munitie in gedumpte of begraven toestand binnen het onderzoeksgebied zijn achtergebleven. Dit is gespecificeerd op de CE-bodembelastingkaart in bijlage 3. De minimale en maximale diepteligging van CE is besproken in paragraaf 5.6.

## 2 Inleiding

---

### 2.1 Aanleiding en opdrachtomschrijving

In opdracht van de Gemeente Leiden heeft Saricon een vooronderzoek Conventionele Explosieven (CE) uitgevoerd ter plaatse van de Leidse Ring Noord te Leiderdorp. Aanleiding voor het vooronderzoek vormen voorgenomen reconstructiewerkzaamheden aan tunnels en kruisingen.

Het vooronderzoek is uitgevoerd conform de offerte met kenmerk: 2017-S-057-AB-01 d.d. 30 maart 2017. De opdracht is verleend per brief d.d. 4 april 2017 met kenmerk Z/16/320551/1048696.

### 2.2 Probleemstelling

Als gevolg van oorlogshandelingen in de Tweede Wereldoorlog kunnen CE zijn achtergebleven. Bij het spontaan aantreffen van CE ontstaat een verhoogd veiligheidsrisico doordat het explosief door direct contact of trillingen kan exploderen. Dergelijke ongecontroleerde explosies kunnen dodelijk letsel en zware schade aan materieel en omgeving tot gevolg hebben. Tevens kan een spontane vondst resulteren in meerkosten door stagnatie van de uitvoeringswerkzaamheden.

De mogelijke aanwezigheid van CE ter plaatse van de Leidse Ring Noord dient aan de hand van een vooronderzoek te worden onderzocht, opdat de opdrachtgever een beredeneerd oordeel kan vellen over de noodzaak en vorm van vervolgwerkzaamheden in het kader van explosievenopsporing en/of risicobeheersing rond werkzaamheden in de nabije of verdere toekomst.

### 2.3 Doelstelling

Het vooronderzoek heeft tot doel om te beoordelen of er indicaties zijn dat ter plaatse van de onderzoekslocatie CE aanwezig zijn. Indien CE aanwezig kunnen zijn, dan dient dit te worden gespecificeerd in termen van:

- (sub)soort en verschijningsvorm van vermoedelijke CE;
- indien mogelijk, aantal(len) CE;
- de horizontale afbakening van het verdacht gebied;
- de verticale afbakening van het verdacht gebied;

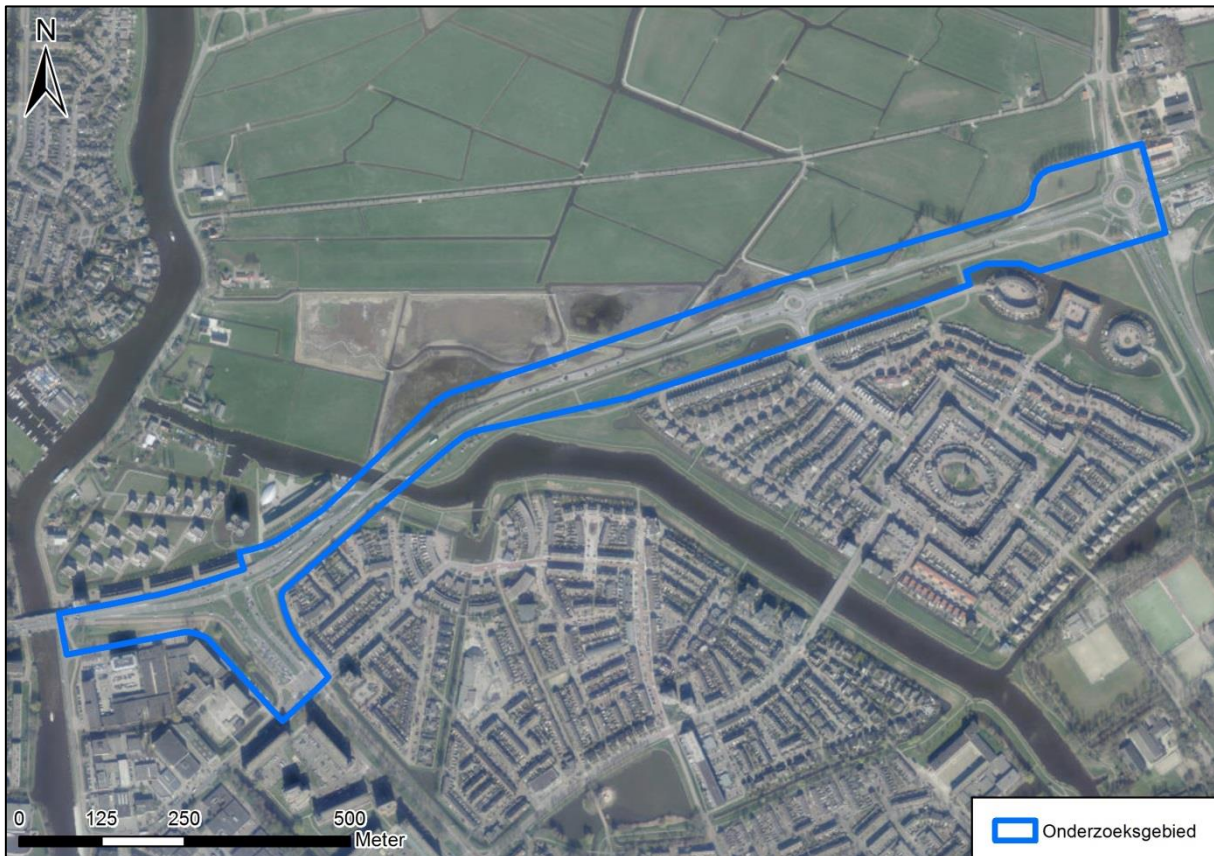
### 2.4 Onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied is gelegen in de gemeente Leiderdorp en bestaat uit de Provinciale weg (ter plaatse genaamd Oude Spoorbaan) tussen de Zijlbrug/Zijldijk en de kruising met de Leidseweg/Hofdijklaan. Het tracé is weergegeven in de figuren 1 en 2.<sup>1</sup> Deze weg werd aangelegd op het voormalige spoortracé van de Haarlemmermeerspoorlijn.

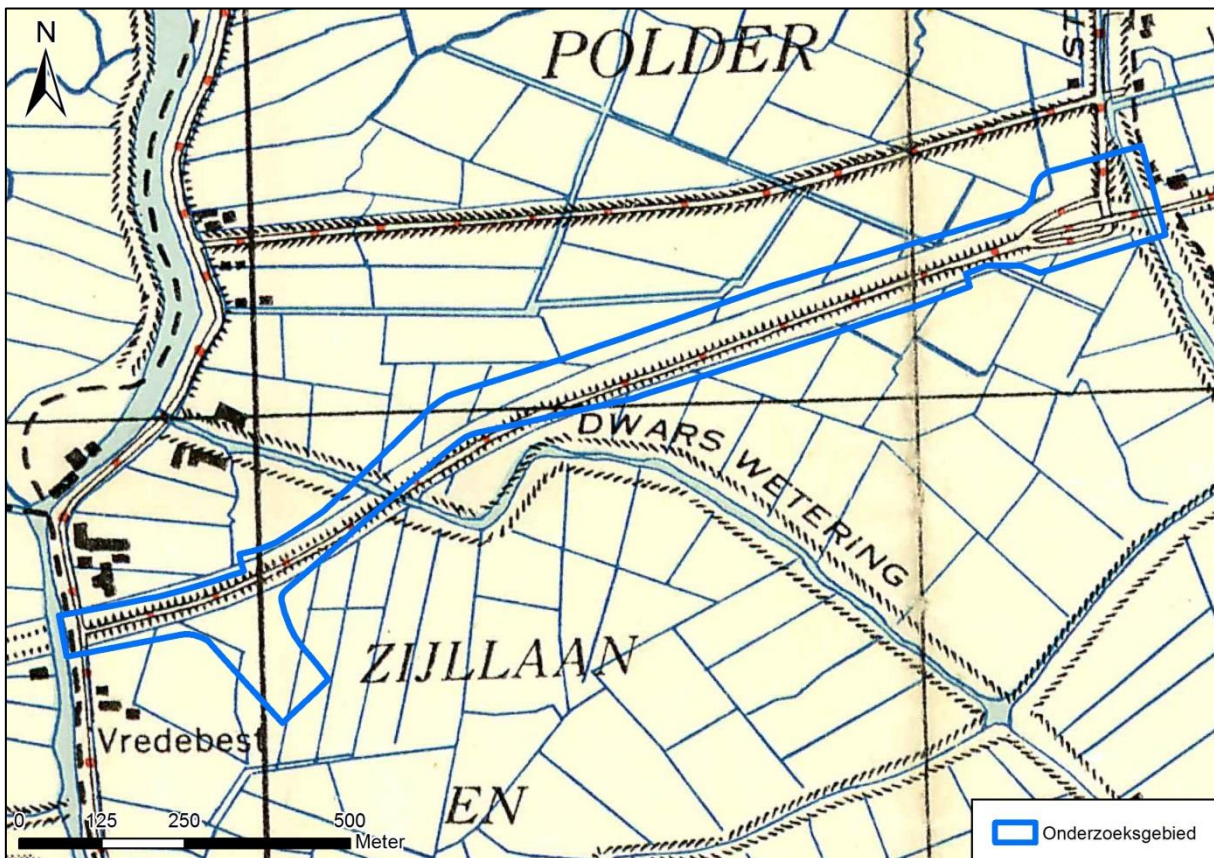
Het onderzoeksgebied lag ten tijde van de Tweede Wereldoorlog ook geheel in de gemeente Leiderdorp. De westelijke grens van het onderzoeksgebied grenst aan de gemeente Leiden. De oostelijke grens van het onderzoeksgebied grenst aan de gemeente Kaag en Braassem (ten tijde van de Tweede Wereldoorlog gemeente Alkemade) Deze Informatie over gemeentelijke indelingen is bepalend voor de keuze van de te raadplegen archiefbewaarplaatsen en de te gebruiken zoektermen in het diverse bronnenmateriaal.

---

<sup>1</sup> In dit onderzoek is niet enkel gekeken naar gebeurtenissen die met zekerheid plaatsvonden binnen de grenzen van het onderzoeksgebied, maar zijn alle door Saricon als relevant beschouwde bevindingen uit de omgeving van het onderzoeksgebied opgenomen.



**Figuur 1.** De begrenzing van het onderzoeksgebied op actuele satellietbeelden (Bron: World Imagery via Esri Nederland).



**Figuur 2.** Het onderzoeksgebied ten tijde van de Tweede Wereldoorlog (Bron: stafkaart 365 (Leiden 1944), Kadaster)

## 2.5 Onderzoeksmethode

### Algemeen

Het vooronderzoek CE dient conform de vigerende wet- en regelgeving te worden uitgevoerd volgens de eisen uit paragraaf 6.5 en bijlage 3 van het Werkveldspecifiek certificatieschema voor het systeemcertificaat Opsporen Conventionele Explosieven (WSCS-OCE) zoals opgenomen in bijlage XII bij artikel 4.17f van de Arbeidsomstandighedenregeling. Tevens heeft Saricon gebruik gemaakt van de methoden welke in concept zijn opgesteld door de werkgroep vooronderzoek van de Vereniging voor Explosieven Opsporing (VEO). Deze methoden zullen worden opgenomen in het toekomstige private certificatieschema Vooronderzoek & Risicoanalyse.

In het WSCS-OCE is vermeld dat het vooronderzoek CE bestaat uit het inventariseren en het beoordelen van historisch bronnenmateriaal. Voor de uitvoering van beide fases zijn in het WSCS-OCE richtlijnen opgenomen. Het eindresultaat van een vooronderzoek is een rapportage en een bijbehorende CE-bodembelastingkaart. Saricon is gecertificeerd volgens het WSCS-OCE (zie bijlage 4) en voert zijn vooronderzoeken dan ook uit volgens de in dit document gestelde richtlijnen.

### Inventarisatie bronnenmateriaal

Het bronnenonderzoek vindt plaats op basis van een inventarisatie van:

- Gebeurtenissen die hebben geleid tot de mogelijke aanwezigheid van CE (indicaties);
- Gebeurtenissen die hebben geleid tot het niet aanwezig zijn van CE (contra-indicaties).

De indicaties en contra-indicaties worden verzameld aan de hand van literatuuronderzoek, archiefonderzoek, luchtfoto-onderzoek en eventueel getuigenonderzoek. Voor dit onderzoek is gebruikgemaakt van de bronnen die zijn vermeld in hoofdstuk 3 en in de bronnenlijst in bijlage 2. Onder indicaties voor de aanwezigheid van CE kunnen bijvoorbeeld worden verstaan: vermeldingen van bombardementen of grondgevechten in literatuur en archiefstukken, of aanwezigheid van kraters of militaire objecten in het landschap zoals zichtbaar op luchtverkenningfoto's uit de oorlogsperiode. Onder contra-indicaties voor de aanwezigheid van CE kan een veelheid aan gegevens worden verstaan, variërend van vrijwaringtekeningen opgesteld door gecertificeerde explosievenopsporingbedrijven tot gegevens over naoorlogs bodemverzet waaruit kan blijken dat naoorlogs significante hoeveelheden grond zijn verwijderd. Dergelijke gegevens over naoorlogs grondverzet worden alleen verzameld en geanalyseerd, indien de gegevens over de periode 1940-1945 voldoende indicaties voor de aanwezigheid van CE bevatten.

Voor dit onderzoek is gebruikgemaakt van een geografisch informatiesysteem (GIS). Het GIS betreft een digitale kaart met gekoppelde database, waarin zo veel mogelijk historische informatie (met een geografische component) is verzameld die van belang kan zijn voor het bepalen van de kans op aanwezigheid van CE. Zo worden in GIS de historische luchtverkenningfoto's en stafkaarten uit de periode 1940-1945 gepositioneerd ten opzichte van de huidige topografie, bij voorkeur de GBKN. Vervolgens worden alle op luchtfoto's zichtbare indicaties voor de aanwezigheid van CE verwerkt. Ook andere indicaties en contra-indicaties worden zo veel mogelijk vertaald naar een locatie in het RD-coördinatenstelsel en opgeslagen in het GIS. De gegevensset in het GIS is de basis voor de beoordeling of sprake is van op CE verdachte gebieden binnen het onderzoeksgebied, alsmede voor een juiste afbakening van deze gebieden.

### Beoordeling bronnenmateriaal

In deze fase van het vooronderzoek worden de indicaties en contra-indicaties uit het bronnenonderzoek beoordeeld. Op basis daarvan wordt vastgesteld wat de op CE verdachte gebieden zijn. Bij het aanmerken van de verdachte gebieden wordt zo veel mogelijk gebruikgemaakt van de richtlijnen beschreven in bijlage 3 van het WSCS-OCE.

Indien sprake is van verdachte gebieden, dan wordt door Saricon bepaald:

- hoofdtype, subsoort, gewicht/kaliber, verschijningsvorm, nationaliteit van de CE;
- indien mogelijk, aantal(len) CE en het verwachte type ontsteker(s);
- de horizontale afbakening van het verdacht gebied;
- de verticale afbakening (diepteligging van CE) van het verdacht gebied, mits opgenomen in de opdracht.

Bij het aanmerken van verdachte gebieden geldt, dat dit in principe alleen mogelijk is, indien via luchtfoto's of kaartmateriaal met voldoende detailniveau een locatie van een indicatie voor de aanwezigheid van CE kan worden vastgesteld.

Het resultaat van de beoordeling van het bronnenmateriaal met behulp van het GIS wordt gepresenteerd op de CE-bodembelastingkaart. Deze kaart bevat de horizontale grenzen van het op CE verdachte gebied, gespecificeerd naar hoofdtype, verschijningsvorm en nationaliteit van de aan te treffen CE.

In tegenstelling tot wat de naam 'CE-bodembelastingkaart' kan doen vermoeden, betekent de eventuele aanwezigheid van op CE verdachte gebieden op de CE-bodembelastingkaart niet, dat naar inschatting van de stellers op die locaties pertinent CE aanwezig zullen zijn. Omgekeerd betekent de eventuele afwezigheid van op CE verdachte gebieden op de CE-bodembelastingkaart niet, dat naar inschatting van de stellers op deze locaties pertinent géén CE aanwezig zullen zijn. Of de bodem daadwerkelijk is belast met CE, kan alleen worden vastgesteld via fysieke explosievenopsporingswerkzaamheden. Dergelijke werkzaamheden kunnen in principe alleen doelmatig worden uitgevoerd wanneer een volledig vooronderzoek conform WSCS-OCE voor het betreffende gebied is uitgevoerd.

#### **Verantwoording**

- Het vooronderzoek is uitgevoerd door Historisch onderzoeker T.M.Blok BA;
- Het GIS en het kaartmateriaal in bijlage 3 zijn vervaardigd door GIS-deskundige J. Ravenstein MSc;
- Het vooronderzoek is (mede) beoordeeld door Senior OCE-adviseur A.H. Meijers;
- De luchtfoto-interpretatie (zie paragraaf 3.17) is uitgevoerd door Blok en Ravenstein, beiden deskundig op het gebied van luchtfoto-interpretatie;
- Bovengenoemde personen werken onder verantwoordelijkheid van bedrijfsleider en Senior OCE-deskundige E.R. Beute, die kennis heeft genomen van de inhoud van deze rapportage.

#### **Archivering**

De gegevens die tijdens dit onderzoek zijn verzameld en beoordeeld, alsmede de rapportage en CE-bodembelastingkaart, zijn door Saricon gearchiveerd onder het projectdossier met projectnummer 17S050. Gegevens benodigd voor een vervolgstap in het proces van opsporen van CE zijn in dit projectdossier te vinden. Zij zijn, voor zover niet in deze rapportage beschreven, op aanvraag bij Saricon beschikbaar. Projectdossiers worden minimaal tien jaar bewaard.

## 3 Inventarisatie bronnenmateriaal

### 3.1 Eerder uitgevoerd onderzoek

Voor dit vooronderzoek heeft Saricon rapportages van eerder uitgevoerde vooronderzoeken CE en/of explosievenopsporingswerken bestudeerd voor locaties in (de nabijheid van) het onderzoeksgebied.

Saricon heeft hiertoe het eigen bedrijfsarchief geraadpleegd. Voorts heeft Saricon telefonisch contact opgenomen met de gemeente Leiderdorp om informatie in te winnen over eventueel door derden uitgevoerde onderzoeken.

De relevante informatie uit de geraadpleegde onderzoeken is verwerkt in deze rapportage en/of het bij deze rapportage behorende GIS

#### Vooronderzoek

Bij Saricon zijn de onderstaande vooronderzoeken in de omgeving van het onderzoeksgebied bekend:

- 'Vooronderzoek Conventionele Explosieven Leiden Ringweg Oost', Saricon, kenmerk 12S068-VO-01, d.d. 28 augustus 2012;
- 'Vooronderzoek Conventionele Explosieven Gemeente Leiden', Saricon, kenmerk 13S136-VO-01, d.d. 17 oktober 2014.

Deze onderzoeken hebben geen overlap met het onderzoeksgebied.

#### Opsporing

Bij Saricon zijn geen rapporten van opsporingswerkzaamheden in de omgeving van het onderzoeksgebied bekend.

### 3.2 Literatuur

Voor dit onderzoek is literatuur bestudeerd. Het betreft zowel overzichtswerken over het verloop van de lucht- en grondoorlog in Nederland, als streekgebonden literatuur. Voor een overzicht van de geraadpleegde werken, zie bijlage 2. Hieronder zijn de bevindingen weergegeven.

#### A.J. Versprille, *Leiderdorp aan Jaagpad en snelweg. 1200 jaar wonen* (Alphen ad Rijn 1979).

| Pagina  | Datum | Inhoud                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|---------|-------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 150-151 | -     | 'Overigens bleef het op ons dorp in die dagen angstig stil. Na de laagvliegende Juncker-toestellen met hun para's, een hopeloos strijdend G2-toestel op de 10 <sup>e</sup> mei, ging het echte oorlogsgebeuren aan ons voorbij (...) Als er ooit nog eens gebaggerd wordt in de Rijn nabij de Spanjaardsbrug, zal men ongetwijfeld vele geweren daar opvissen, weggegooid door een detachement nederlandse soldaten bij het vernemen van [het vertrek van koningin Wilhelmina]' |
| 151     | -     | 'Ook ons dorp ontkwam niet aan de aandacht van de bezetters. Op hun bevel werd de pannenfabriek van Fa. Koning – waar nu de Willem de Zwijgerschool staat- en het Verenigingsgebouw "Irene" afgebroken. Met de nog afwezige bebouwing aan de overkant van de Rijn schiep men een vrij schootsveld in de Leiderdorpse lintbebouwing langs de Rijn.'                                                                                                                              |
| 152     | -     | 'In het begin van 1945 doen Engelse vliegers meerdere aanvallen o.m. op de spoorbrug over het Vlietkanaal. De glasschade die de bommen in Leiderdorp veroorzaken, is niet gering'                                                                                                                                                                                                                                                                                               |

#### R. Pieterse-Zwetsloot, *Naar de overkant 1940-1945. Leiderdorp, Zoeterwoude Hoge Rijndijk, bevrijding* (z.p. [Alphen ad Rijn] 2002)

| Pagina | Datum        | Inhoud                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
|--------|--------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 9      | 10 juni 1944 | 'De inwoners van Leiderdorp en Zoeterwoude HR schrokken toen op 10 juni 1944 het bevel kwam dat binnen 2 x 24 uur 6 panden in Leiderdorp, nabij de Geref. Kerk en ca. 20 huizen bij de Meerburgkerk in Zoeterwoude HR moesten worden afgebroken omdat deze in het schootsveld van Duits geschut zouden staan. Op de plaats van de afgebroken panden bracht de Wehrmacht versterkingen aan en werden op tal van strategische punten weerstandsposten, loopgraven, geschutstellingen en mitrailleurvesten gebouwd. Door de afbraak kreeg de verdedigingslinie van de La- |

| Pagina | Datum             | Inhoud                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|--------|-------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|        |                   | gezij verbinding met die van de Hogezijs                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| 30     | 10 mei 1940       | 'Door aan het eind van de Munnikenweg bij het witte landhek linksaf te gaan kwamen [3 melkers] in de Zijllaan- en Meyepolder bij de stal en schuren van (...) v.d. Stoel. Ter orientatie: waar nu de zomerkade is in de Buitenhof was toen de melkbocht. In de polder was het gewoonlijk bijzonder rustig, maar in die vroege morgen hing er een heel angstige vreemde sfeer in de lucht. De vliegtuigen vlogen af en aan en lieten aan de kust bommen vallen. Er klonk steeds gedonder van afweerschut (...) Om ca. 7.30 uur verscheen plotseling boven het weiland een Duits driemotorig toestel van het type Juncker, achtervolgd door een Nederlands jachtvliegtuig Fokker D 21. De vliegtuigen scheerden zo verschrikkelijk laag over dat je ze bijna kon aanraken. Zo'n 2 a 3 meter boven de grond gingen ze een duel aan en beschoten elkaar met boordmitrailleurs. De kogels gierden door de lucht. Ter beschutting holden de melkers naar een kleischuit van de steenfabriek "Ouderzorg" die in de Meyewetering lag. [2 melkers raken gewond] Toen de vliegtuigen waren verdwenen, namen ze vlug maatregelen om naar de dokter te gaan. Het stevige landhek waar ze doorheen moesten was door de druk finaal tegen de grond geslagen.' |
| 34     | 10 mei 1940       | 'Ned. Leger in Leiderdorp: Bij de Spanjaardsbrug werd op een braakliggend stuk grond (...) een detachement Nederlandse soldaten gelegerd. Bij de Leiderdorpsebrug was eveneens een versterkte plaats. In Achthoven nam het leger de gehele boerenhoeve "NaBij" voor militairen en paarden in beslag. Verscheidene draaibare stukken geschut stonden in de voortuin onder de bomen opgesteld. Ook op de Ruigekade, bij de boerderij van Frans de Graaf en Leen van Egmond waren militairen met oorlogstuig. Het leger bouwde op doorgaande wegen, zoals op de Hoogmadesche- en achthovenerweg schuttersputten voor het geval de Duitsers vanuit de kust zouden oprukken.'                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| 35     | 12 mei 1940       | 'Op 1 <sup>e</sup> Pinksterdag, zondag 12 mei 1940, werd 's middags om ca. 14.00 uur boven de Hoge Rijndijk een Engels toestel achtervolgd door een paar Duitse vliegtuigen (...) boven de Oosthoek begonnen [de toestellen] met mitrailleurs te vuren. (...) Ineens veranderde een Duits toestel van richting, zwaaide heen en weer en viel beschoten naar beneden (...) Bij de Gemeeneweg zagen [bewoners] het wrak liggen, waar juist militairen uit werden gehaald'                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| 35     | 14 mei 1940       | 'Om ca. 15.40 uur [verschenen] 4 Duitse Heinkel bommenwerpers boven Leiderdorp/Zoeterwoude/Koudekerk en Hazerswoude RD. Ze cirkelden laag over om de omgeving goed te verkennen. (...) de Familie P.C.F. de Jong (...) wonende op de boerderij "Middelweg", Achthovenerweg 62 in Leiderdorp waren bij het luchtalarm naar hun schuilplaats gevlucht tegenover de boerderij aan de andere kant van de weg. (...) De bommen [vielen] bij buurman Streng. De meeste ruiten van de boerderij van De Jong waren gesprongen, verder viel de schade hier mee. De Duitse Luftwaffe was op de hoogte gebracht dat de Generale Staf, waaronder generaal H. G. Winkelman die middag zou vergaderen in een witte boerderij te Zoeterwoude/Leiderdorp, langs de Rijn in de omgeving van drie kerken (...) De Duitsers bombardeerden verschillende witte boerderijen, waaronder de witgepleisterde hoeve van de fam. Streng-Verkley, Achthovenerweg 60, Leiderdorp. (...) De 17 <sup>e</sup> eeuwse rietgedekte hoeve "Welgelegen" stortte als een kaartenhuis in elkaar.'                                                                                                                                                                                    |
| 37     | 14 mei 1940       | Bij een tweede luchtaanval door dezelfde toestellen werden [aan de overkant in de Groenendijk] bakkerij Pennings en het parochiehuis door een voltreffer verwoest                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| 37     | 14 mei 1940       | '[een bus met evacue's uit de Betuwe] werd bovendien getroffen door deze bombardementen (...) De bus kwam in de slootkant terecht, tegenover de boerderij van D.G. Vergunst. (vanaf het Jaagpad zijn nog de herstelde kogelgaten in de stalmuur van deze boerderij enigszins zichtbaar) Tijdens de bombardementen viel er ook een bom midden op de Achthovenerweg, ter hoogte van de boerderij "Hoogkraan" van Klaas Kloot in Leiderdorp. Door de diepte van het gat werd de gasleiding geraakt (...) Op de grens van Zoeterwoude HR vielen eveneens een paar bommen: één kwam terecht op de betontas van de gasbetonfabriek, waardoor deze geheel uit elkaar sloeg; de andere op het laantje van de overzetter Rietveld. De bom smoorde in de bagger [voor het huidige cafe "De Hoek, v/h van Egmond" aan de Dorpsstraat te Koudekerk a.d. Rijn'                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| 40     | Na de capitulatie | Inwoners van Leiderdorp vonden o.a. bij de Spanjaardsbrug en bij de hoeve "NaBij" geweren, munitie en oorlogsmateriaal in de sloten terug. [later werden] ook allerlei wapens bij de brug van de Meerburgerwetering opgebaggerd.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
| 56     | 1942              | 'In 1942 werkten in de Zijllaan- en Meyepolder een honderdtal arbeiders in dienst van de Wehrmacht om sleuven te graven. Vanuit de bunker aan de Does trokken ze kabels (...) Hier lagen ook verdedigingswerken.'                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| 96     | -                 | 'Via de Sportlaan liep het Kerkpad verder langs de boerderij van Samsom. De Duit-                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |

| Pagina | Datum         | Inhoud                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|--------|---------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|        |               | se legermacht bouwde verdedigingswerken in deze contreien. Ze bivakkeerden o.a. in een grote leger tent op het Zwarte Pad (Essenlaan) en in de lus van de oude Hoogmadescheweg (...) Voor velen onopgemerkt lag door geheel Leiderdorp een verdedigingslinie: van de Zijllaan- en Meyepolder tot in de polder Achthoven. Via de doorbraak bij de Geref. Kerk, kreeg deze aansluiting op de linie aan de overkant in Zoeterwoude HR. Gelukkig hebben de Duitsers hier nooit gebruik van gemaakt.'                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| 109    | 1942          | 'Omstreeks 1942 bouwde de Wehrmacht in de Munnikenpolder (...) een z.g. standaardbunker (...) Vanaf het bunkerpad gingen de Duitsers via een landhek door het weiland naar de bunker. Vijf á zes Duitse militairen soms meer, soms minder, waren hier gelegerd (...) In een aparte ruimte stond een kanon opgesteld en werd munitie bewaard. Aan de bovenkant was een opening naar buiten voor de vuurmond van de lange loop van het luchtafweergeschut, waaruit de projectielen onopvallend afgeschoten konden worden. Om vanuit de lucht niet op te vallen, bedekten de Duitsers de bunker met graszoden. De soldaten werden hier bovenop gesignaleerd als ze bezig waren met handvuurwapens. Bij de bunker was een muur van gasbeton gebouwd die ze gebruikten bij schietoefeningen. De afgeschoten kogels bleven in dit speciale beton hangen <sup>2</sup> . |
| 111    | Na 5 mei 1945 | Vlak na de capitulatie kreeg melkrijder Arie Hoogetboom het verzoek de militairen met hun uitrusting de volgende dag met paard en wagen naar Heemstede te brengen (...) op tafel lagen 5 pantservuisten, bevestigd aan houten stokken, die de Duitsers altijd bij zich droegen. Als afscheid trok een soldaat één voor één aan de koordjes en gooide ze in de keuken. Met enorme knallen ontploften de springstoffen <sup>3</sup> .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |

#### H. Amersfoort en P. Kamphuis, *Mei 1940. De strijd op Nederlands grondgebied* (Den Haag 2012)

| Pagina  | Datum          | Inhoud                                                                                                                                                                                                                                                             |
|---------|----------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 192-200 | 10-14 mei 1940 | Bij de Duitse inval in Nederland vonden in de omgeving van het onderzoeksgebied geen gevechten plaats. De dichtstbijzijnde gevechten vonden ten westen van Leiden plaats, rond het dorp en vliegveld Valkenburg, dat door Duitse luchtlantings-troepen werd bezet. |

#### C. Klep en B. Schoenmaker, *De bevrijding van Nederland 1944-1945. Oorlog op de flank* (Den Haag 1995)

| Pagina | Datum  | Inhoud                                                                                 |
|--------|--------|----------------------------------------------------------------------------------------|
| n.v.t. | n.v.t. | Het onderzoeksgebied werd bevrijd zonder dat daarbij gevechtshandelingen plaats-vonden |

#### G. Zwanenburg, *En Nooit was het Stil... Kroniek van een luchtoorlog* (3 delen; Den Haag 1990-1992)

Dit standaardwerk op het gebied van de luchtoorlog in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog bevat enkele tientallen meldingen die betrekking hebben op luchtaanvallen op spoorlijnen tussen Leiden en Utrecht, Den Haag en Haarlem. In de meeste gevallen is de exacte locatie van de aanval echter niet te herleiden. Er is daarom uit doelmatigheidsoverwegingen voor gekozen om geen integrale opsomming van alle in dit werk voorkomende luchtoperaties in de omgeving van Leiden te geven. De onderstaande gegevens zouden op grond van hun locatieverwijzing mogelijk relevantie kunnen hebben voor het onderzoeksgebied.

| Pagina | Datum             | Inhoud                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|--------|-------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| II-364 | 26 September 1944 | 'ADGB. (...) Tussen 09.45 en 11.29 vlogen acht Tempests gewapende verkenning boven gebieden van Noord Nederland. Noordoost van Leiden werden met goed gevolg aanvallen uitgevoerd op wegtransport.'                                                                                                                           |
| II-427 | 29 oktober 1944   | 'Fighter Command. Tussen 07.10 en 17.10 uur werden in totaal, in secties van vier, 36 Spitfires uitgestuurd voor gewapende verkenning boven Nederland. Er werden met goed gevolg aanvallen uitgevoerd op spoor- en waterverkeer, waarbij ten oosten van Leiden treffers werden waargenomen op een sleepboot en vijf schepen.' |

#### Vliegtuigcrashes

In 2008 is voor het eerst het verliesregister van de Studiegroep Luchtoorlog 1939-1945 (SGLO) samengesteld. Dit register, dat van tijd tot tijd wordt geüpdate aan de hand van nieuw beschikbaar komende historische informatie, betreft

<sup>2</sup> Op een foto van de betreffende bunker is een standaard tobruk Vf58-bunker zichtbaar. Deze werden gebruikt voor nabijverdediging. Het is daarom onwaarschijnlijk dat hier luchtafweergeschut stond opgesteld.

<sup>3</sup> Op grond van het beschreven ontstekingsmechanisme ging het hier niet om pantserfausten, maar om steelhandgranaten.

een in verregaande mate correct en volledig overzicht van de verliezen van militaire vliegtuigen die in de Tweede Wereldoorlog op Nederlands grondgebied hebben plaatsgevonden.<sup>4</sup>

Saricon heeft het register geraadpleegd. Voor de omgeving van het onderzoeksgebied zijn geen meldingen van vliegtuigverliezen aangetroffen.

### **Samenvatting literatuuronderzoek**

Uit de geraadpleegde literatuur is gebleken dat zich in de directe omgeving van het onderzoeksgebied Duitse militaire verdedigingswerken bevonden.

Verder vond op de eerste oorlogsdag, 10 mei 1940, boven de Zijllaan- en Meyepolder een luchtgevecht plaats tussen een Duits toestel en een Nederlandse Fokker D21. De toestellen zouden elkaar met boordwapens hebben beschoten. Het onderzoeksgebied ligt deels in deze polder, maar een exacte locatie kan op grond van deze beschrijving niet worden bepaald. De Meyewetering, waar de melkers dekking zochten, ligt op meer dan een kilometer buiten het onderzoeksgebied. Bovendien is niet duidelijk of bij deze gebeurtenis bommen zijn afgeworpen. Er zou sprake zijn van een hek dat door luchtdruk zou zijn omgeblazen, maar details hierover ontbreken.

Op 14 mei 1940 werd Leiderdorp getroffen door luchtaanvallen in de omgeving van Achthoven. Er zijn geen aanwijzingen dat het onderzoeksgebied hierbij werd getroffen.

Tenslotte maakt Zwanenburg meldingen van luchtaanvallen die in september en oktober 1944 ten noordoosten en ten oosten van Leiden zouden hebben plaatsgevonden. De exacte locaties van deze aanvallen zijn op grond van de locatiomschrijvingen niet te achterhalen.

## **3.3 Gemeentelijk archief: Erfgoed Leiden en Omstreken**

De archiefstukken van de gemeente Leiderdorp worden beheerd door Erfgoed Leiden en Omstreken te Leiden (voorheen Regionaal Archief Leiden). Hier zijn de volgende archieven en dossiers geraadpleegd:

- **Gemeentebestuur Leiderdorp, 1934-1985 (1999) (Toegangsnummer 0810)**
- **Oorlogsdossiers H.J. Dingjan, 1941-1945 (signatuur G12A2-7)**

In de gemeentelijke archieven is tenminste gezocht naar de volgende stukken:

### **Luchtbeschermingsdienst**

In het archief van de gemeente Leiderdorp zijn documenten van de luchtbeschermingsdienst aanwezig.

De luchtbeschermingsdienst was tijdens de Tweede Wereldoorlog verantwoordelijk voor het geven van luchtalarm bij bombardementen, het controleren van verduisteringsmaatregelen en het opnemen van schade na uitgevoerde bombardementen. Idealiter worden bij het archiefonderzoek – door de luchtbeschermingsdienst, politie of marechaussee opgestelde – processen-verbaal aangetroffen van plaatsgehad hebbende luchtaanvallen, of andere gedetailleerde verslagen van luchtaanvallen. De beschikbaarheid van dergelijke documenten wisselt sterk per luchtbeschermingsdienstarchief. In het geval van de gemeente Leiderdorp bestond het bewaard gebleven archiefmateriaal voornamelijk uit administratieve stukken zonder relevantie voor het onderzoek. Er werd slechts één proces verbaal met betrekking tot CE-relevante handelingen aangetroffen.

### **Oorlogsschaderapporten**

In het archief van de gemeente Leiderdorp zijn oorlogsschaderapporten aanwezig.

Oorlogsschaderapporten kunnen bijvoorbeeld opgaven van schade aan de schade-enquêtecommissie betreffen. Deze schade-enquêtecommissie is na de Tweede Wereldoorlog door het ministerie van Financiën in het leven geroepen om geleden oorlogsschade te registreren en te taxeren voor vergoeding. Maar – en dit kon verschillen per gemeente en per provincie – er zijn diverse andere soorten oorlogsschaderapporten bekend, zowel uit de periode Tweede Wereldoorlog als uit de naoorlogse periode. Oorlogsschaderapporten zijn in vergelijking met processen-verbaal of andere gedetailleerde verslagen van luchtaanvallen minder geschikt voor gebruik in de fase 'beoordeling bronnenmateriaal' van het vooronderzoek CE. De aard en concrete locaties van de oorlogshandelingen zijn in veel gevallen moeilijk uit de do-

<sup>4</sup> Dit register werd in samenwerking met het Nederlands Instituut voor Militaire Historie in Den Haag opgesteld en is via de website [www.verliesregister.studiegroeppluchtoorlog.nl](http://www.verliesregister.studiegroeppluchtoorlog.nl), in de vorm van een digitale database, te raadplegen.

cumenten te herleiden. In het geval van de gemeente Leiderdorp hadden alle oorlogsschaderapporten betrekking op de afbraak van panden in opdracht van de Duitse bezettingsautoriteiten. Deze leverden geen voor het onderzoeksgebied bruikbare gegevens op

### Aangetroffen / geruimde explosieven

In het archief van de gemeente Leiderdorp zijn geen documenten aanwezig betreffende het aantreffen en/of ruimen van explosieven gedurende de Tweede Wereldoorlog en daarna.

### Overige stukken

In de bibliotheekcollectie van Erfgoed Leiden en Omstreken zijn oorlogsdocumenten geraadpleegd van H.J. Dingjan, die in de Tweede Wereldoorlog werkzaam was bij de Luchtbeschermingsdienst Leiderdorp en bij de Verenigde Touwfabrieken te Leiderdorp, gevestigd in de omgeving van het onderzoeksgebied. In de documenten zijn geen voor het vooronderzoek relevante gegevens aangetroffen.

### Naoorlogse ontwikkelingen

Naoorlogse ontwikkelingen in het onderzoeksgebied kunnen een contra-indicatie zijn voor de aanwezigheid van CE. In overleg met de opdrachtgever is echter bepaald dat in de gemeentelijke archieven geen onderzoek zal worden gedaan naar eventuele gegevens over naoorlogse ontwikkelingen in het onderzoeksgebied die een contra-indicatie kunnen zijn voor de aanwezigheid van CE. Het onderzoek naar de naoorlogse ontwikkelingen beperkt zich tot een vergelijking van luchtfoto's uit de Tweede Wereldoorlog met de huidige satellietbeelden van het onderzoeksgebied (zie paragraaf 3.17). Bovendien is het onderzoek naar contra-indicaties pas doelmatig nadat duidelijk is of er sprake is van een verdacht gebied.

De onderstaande stukken zijn geraadpleegd

### Geraadpleegde stukken Gemeentebestuur Leiderdorp (toegang 0801):

| Inventarisnr. | Omschrijving                                                                                | Relevant                   |
|---------------|---------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------|
| 1736          | Stukken betreffende personeel Luchtbeschermingsdienst LPD, 1938-1946                        | Nee                        |
| 1737          | Stukken betreffende organisatie luchtbescherming, 1939-1945                                 | Ja, zie de tabel hieronder |
| 1746          | Stukken betreffende ontploffingen en ontbrandingen, 1955-1980                               | Nee                        |
| 1960          | Stukken betreffende oorlogsschade te Leiderdorp en de vergoeding voor de herbouw, 1947-1955 | Nee                        |

### Geraadpleegde oorlogsdocumenten H.J. Dingjan:

| Inventarisnr. | Omschrijving                   | Relevant |
|---------------|--------------------------------|----------|
| G12A2-7       | Oorlogsdocumenten H.J. Dingjan | Nee      |

### Mogelijk relevante stukken:

| Inventarisnr. | Omschrijving                                                                                          | Relevante informatie                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
|---------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1737          | Brief, d.d. 23 mei 1940, van de burgemeester van Leiderdorp aan Commissaris der Koningin Zuid-Holland | 'Op dinsdag 14 mei j.l. te ongeveer 4.30 n.m. is een deel der gemeente getroffen door bommen. Geheel afgebrand is de boerderij van den heer A.J. Streng, alhier (...) Huis, stallen en schuren brandden totaal af, hoewel de brandweer spoedig ter plaatse was. (...) In den weg Leiderdorp-Koudekerk werd in deze gemeente een groot gat geslagen, gas water en electriciteitsleidingen braken af, 40m <sup>3</sup> zand was noodig om het gat te vullen. Bij een andere veehouder, de heer Koetsier, werden 2 koeien en een paard gedood en het dak van de hooitas gedeeltelijk vernield. Bij van Zwieten werd een koe gedood en de varkensschuur beschadigd. Op verschillende plaatsen werden ruiten vernield' |

Uit het onderzoek in de gemeentelijke archieven van Leiderdorp is op te maken dat de gemeente op 14 mei 1940 getroffen werd door bomafworp. Op grond van de beschikbare informatie zijn echter geen concrete locaties van bomafworp vast te stellen, omdat de adressen van de getroffen personen ontbreken.

### 3.4 Provinciaal archief: Nationaal Archief

De archiefstukken van de provincie Zuid-Holland worden bewaard in het Nationaal Archief in Den Haag. Saricon heeft in dit archief gezocht naar stukken van de luchtbeschermingsdienst, stukken betreffende oorlogsschade en stukken over het aantreffen en ruimen van CE. In overleg met de opdrachtgever is bepaald in de provinciale archieven niet te zoeken naar eventuele gegevens over naoorlogse ontwikkelingen in het onderzoeksgebied die een contra-indicatie kunnen zijn voor de aanwezigheid van CE.

Een belangrijke bron op provinciaal niveau voor het vooronderzoek CE, is het archief van het Militair Gezag in de provincie. Het Militair Gezag vormde in de periode tussen de bevrijding en de herinstallatie van de Nederlandse regering het bevoegd gezag in de bevrijde delen van Nederland. Het werkte in deze periode samen met de geallieerde bevrijdingslegers en had als taak het (mede) coördineren van het ruimen van mijnen en andere CE. Ook kende het Militair Gezag een sectie luchtbescherming die zich hoofdzakelijk bezighield met de registratie van crashes van Duitse V-wapens. Aan het hoofd van het Militair Gezag in elke provincie stond een Provinciaal Militaire Commissaris (PMC); het Militair Gezag in elke provincie was verdeeld in verschillende districten, onder leiding van een District Militaire Commissaris (DMC).

De gemeente Leiderdorp viel onder de DMC Leiden. Saricon heeft zowel stukken van de PMC Zuid-Holland als van de DMC Leiden geraadpleegd. Hieronder volgt de aangetroffen informatie.

#### ➤ Collectie Archieven Militair Gezag in Zuid-Holland, 1944-1947 (toegangsnummer 3.09.34)

##### Geraadpleegde stukken Militair Gezag:

| Inventarisnr. | Omschrijving                                                                                                                                                                                  | Relevant                   |
|---------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------|
| 43            | PMC Zuid-Holland, Quarles van Ufford, 4 september 1944-31 juli 1945 / Stukken betreffende de opsporing en opruiming van mijnen, bommen, munitie en andere explosieven, 1945                   | Nee                        |
| 146           | PMC Zuid-Holland, Bloemarts, 1 okt 1945-24 nov 1945 / Stukken betreffende de opsporing en opruiming van mijnen, bommen, munitie en andere explosieven, 1945                                   |                            |
| 147           | PMC Zuid-Holland, Bloemarts, 1 okt 1945-24 nov 1945 / Stukken betreffende het onderzoek naar verongelukte geallieerde vliegtuigen en hun bemanningen en de berging van vliegtuigwrakken, 1945 | Ja, zie de tabel hieronder |
| 575           | DMC Leiden / Stukken betreffende de opruiming van mijnen, munitie en andere explosieven, 1945                                                                                                 | Nee                        |

##### Mogelijk relevante stukken:

| Inventarisnr. | Omschrijving                                                                 | Relevante informatie                      |
|---------------|------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------|
| 147           | Lijst 11. Ontvangen meldingen over neergestorte vliegtuigen, 3 oktober 1945. | 'Leiderdorp: geen toestellen neergestort' |

### 3.5 Nationaal Archief (Overige dossiers)

Saricon heeft in het Nationaal Archief te Den Haag de volgende archieven geraadpleegd:

#### ➤ Inspectie Bescherming Bevolking Luchtaanvallen (toegangsnummer 2.04.53.15)

De Inspectie Bescherming Bevolking Luchtaanvallen werd in 1936 opgericht met als taak om alle gemeentelijke activiteiten op het terrein van bescherming tegen luchtaanvallen te coördineren. In dit archief zijn documenten over uiteenlopende onderwerpen te vinden, zoals voorlichtingsmateriaal voor de bevolking, regels voor verduistering, en maatregelen voor de bescherming van kunstschaten, monumenten, scholen en kerken. Voor een beperkt aantal gemeenten in Nederland bevat dit archief bovendien rapporten over bombardementen en andere luchtactiviteiten in de eerste oorlogsjaren. Naar deze laatste gegevens is in dit archief gezocht.

#### Geraadpleegde stukken Inspectie Bescherming Bevolking:

| Inventarisnr. | Omschrijving                                                                                                       | Relevant                   |
|---------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------|
| 39            | Correspondentie Commissaris der Koningin in Zuid-Holland                                                           | Nee                        |
| 76            | Meldingen en processen-verbaal ontvangen van gemeenten over geallieerde luchtactiviteiten, 1940-1941, Zuid-Holland | Ja, zie de tabel hieronder |

#### Mogelijk relevante stukken:

| Inventarisnr. | Omschrijving                                             | Relevante informatie                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
|---------------|----------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 76            | Rapport Luchtaanvallen op Nederlands gebied, 5 juni 1940 | 'Van de Burgemeester van Leiderdorp: Op 14 mei [1940] is gemeente getroffen door bommen, boerderij getroffen die totaal afbrandde, bovendien vrij veel vee; in weg Leiderdorp-Koudekerk gat geslagen, waardoor gas en elektriciteitsleidingen afbraken; op verschillende plaatsen ruiten vernield; bij luchtgevecht op 10 mei een jongen gewond.' |

Voorts zijn in het Nationaal Archief documenten uit het volgende archief ingezien:

#### ➤ Korps Hulpverleningsdienst, 1945-1974 (toegangsnummer 2.04.110)

Het archief van de Hulpverleningsdienst bevat onder meer correspondentie, dankbetuigingen voor verrichte werkzaamheden, stukken betreffende de samenwerking tussen het Ministerie van Binnenlandse Zaken en het Ministerie van Defensie, en registers met krantenknipsels. Verder bevat het stukken betreffende (al dan niet dodelijke) ongevallen tijdens diensttijd en hulp en uitkeringen aan nabestaanden van omgekomen personeel. Daarnaast registers inzake meldingen van geruimde explosieven, en stukken betreffende voorschriften, materiaal, wagenpark en onderwijs. Na de Tweede Wereldoorlog werd het Korps Hulpverleningsdienst geformeerd uit personeel van luchtbeschermingsdiensten van verschillende gemeenten. Het korps hielp bij de ruiming van achtergebleven munitie en kreeg daartoe enige opleiding van militaire instanties. Ook had het korps een voorlichtingstaak aan kinderen over zwerfmunitie. In de loop der jaren bleek echter dat het, inmiddels sterk ingekrompen korps, zijn taken niet meer goed kon uitvoeren en in 1972 werd besloten om de verantwoordelijkheid voor het opruimen van munitie over te dragen aan het ministerie van Defensie. Het Korps Hulpverleningsdienst werd op 31 december 1972 opgeheven.

In de registers inzake de meldingen van geruimde explosieven (inventarisnummers 51 tot 66) is per gemeente vastgelegd hoeveel CE er per hoofdsort is verzameld en welke ruimploeg de munitie heeft opgeruimd. Er is echter geen detailinformatie opgenomen over de vindplaats van de CE. Voor zover bekend is deze archieftoegang de enige toegang waar munitieruimingen uit de periode 1947-1974 kan worden teruggevonden. Vermoedelijk zijn andere delen vernietigd of niet zodanig gearchiveerd dat deze informatie nog vindbaar is. Dit betekent dat alle momenteel in de explosievenopsporingsbranche actieve partijen wat betreft de in de periode tot 1972 reeds plaatsgehad hebbende explosievenruimingen te maken hebben met een belangrijk hiaat in het vooronderzoek CE. (Zie paragraaf 5.2, leemten in kennis).

De onderstaande inventarisnummers zijn geraadpleegd. Met betrekking tot het onderzoeksgebied zijn geen relevante stukken aangetroffen.

#### Geraadpleegde stukken Korps Hulpverleningsdienst:

| Inventarisnr. | Omschrijving                                                                      | Relevant |
|---------------|-----------------------------------------------------------------------------------|----------|
| 4             | Agenda van ingekomen en uitgegane stukken, 1957-1958                              | Nee      |
| 5             | Correspondentie van de Hulpverleningsdienst, 1959-1974                            |          |
| 10            | Stukken betreffende dankbetuigingen voor verrichte werkzaamheden, 1945-1970       |          |
| 11            | Stukken betreffende de geschiedenis van het Korps Hulpverleningsdienst, 1968-1971 |          |
| 15            | Registers met krantenknipsels inzake explosieven, 1945-1959                       |          |
| 20            | Registers met krantenknipsels inzake explosieven, 1945-1957                       |          |
| 21            | Registers met krantenknipsels inzake explosieven, 1945-1959                       |          |
| 22            | Stukken betreffende diverse verzoeken om inlichtingen, 1959-1971                  |          |
| 26            | Stukken betreffende diverse verzoeken om inlichtingen, 1959-1971                  |          |
| 27            | Verzameling krantenknipsels inzake de Hulpverleningsdienst, 1947-1970             |          |

| Inventarisnr. | Omschrijving                                                                     | Relevant |
|---------------|----------------------------------------------------------------------------------|----------|
| 28            | Registers met krantenknipsels inzake explosieven, 1945-1959                      |          |
| 47            | Stukken betreffende de bewaking van munitiedumps, 1947.                          |          |
| 51 t/m 66     | Registers inzake meldingen van geruimde explosieven. Diverse kringen, 1954-1967. |          |
| 68            | Stukken betreffende het dumpen van munitie in zee, 1960-1971.                    |          |

### 3.6 Semistatische Archiefdiensten Defensie

De semistatische archiefdiensten van het ministerie van Defensie in Rijswijk beheren de archieven van het ministerie van Defensie voordat deze aan het Nationaal Archief worden overgedragen. Geraadpleegd is het archief van de Mijnen Munitie Opruimings Dienst (MMOD), 1945-1947.<sup>5</sup> De MMOD was na de Tweede Wereldoorlog in Nederland verantwoordelijk voor het opruimen van mijnen en achtergelaten munitie. Het archief bestaat uit meldingen, kaarten, plattegronden en ruimingrapporten van Nederlandse gemeenten.

Saricon heeft gezocht naar stukken van de gemeente Leiderdorp. Er bleken echter geen stukken met betrekking tot deze gemeente in het archief aanwezig te zijn.

### 3.7 Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH)

Het NIMH in Den Haag beheert collecties over de geschiedenis van de Nederlandse krijgsmacht.

#### ➤ Collectie Gevechtsverslagen en Rapporten mei 1940 (toegangsnummer 409)

De collectie met toegangsnummer 409, 'Gevechtsverslagen en Rapporten mei 1940', bevat detailinformatie te vinden over de strijd op Nederlands grondgebied in de periode 10-14 mei 1940. De collectie bestaat uit verslagen en rapporten zoals die werden ingeleverd door Nederlandse officieren, onderofficieren en manschappen bij de Krijgsgeschiedkundige Sectie van het Hoofdkwartier van de Generale Staf. Dit gebeurde kort na de strijd of kort na de Tweede Wereldoorlog. Deze collectie dient conform WSCS-OCE te worden geraadpleegd wanneer het overige bronnenmateriaal indicaties bevat dat de grondoorlog in mei 1940 relevantie heeft voor het onderzoeksgebied. Dit bij het onderzoeksgebied Leidse Ring Noord echter niet het geval. De collectie 409 is dan ook niet geraadpleegd.

#### ➤ Collectie Duitse Kriegstagebücher (toegangsnummer 401)

De collectie met toegangsnummer 411, 'Duitse Kriegstagebücher', bevat detailinformatie over de strijd op Nederlands grondgebied in de periode 10-14 mei 1940. De collectie bestaat uit verslagen en rapporten zoals die werden opgesteld door de Duitse strijdkrachten. Deze collectie kan geraadpleegd worden wanneer uit het overige bronnenmateriaal blijkt dat er grondgevechten hebben plaatsgevonden in het onderzoeksgebied. Omdat er geen aanwijzingen zijn voor grondgevechten in de omgeving van het onderzoeksgebied is ook deze collectie niet geraadpleegd.

#### ➤ Collectie Duitse Verdedigingswerken (toegangsnummer 575)

De collectie met toegangsnummer 575, 'Duitse verdedigingswerken en inundaties van Nederlands grondgebied in de oorlog en rapporten van militaire aard vanuit bezet Nederland aan het Bureau Inlichtingen Londen 1940-1945', bevat onder meer inlichtingenrapporten en kaarten van Duitse verdedigingswerken, opgesteld door Nederlandse verzetsgroeperingen. Deze collectie is geraadpleegd. uit de aangetroffen gegevens blijkt dat in de directe omgeving van het onderzoeksgebied Duitse stellingen aanwezig zijn geweest.

#### Geraadpleegde stukken collectie Duitse verdedigingswerken:

| Inventarisnr. | Omschrijving                                                                                            | Relevant                   |
|---------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------|
| 23            | Kaart met de plaats der versterkingen van Leiden en omgeving.                                           | Nee                        |
| 26            | Bericht J.A. 239, d.d. 15 januari 1945, Toestand van verdedigingswerken in Leiderdorp en Hoge Rijndijk. | Ja, zie de tabel Hieronder |
|               | Bericht J.A. 252, d.d. 30 januari 1945, Locatie en bemanning luisterpost te Leiderdorp.                 |                            |

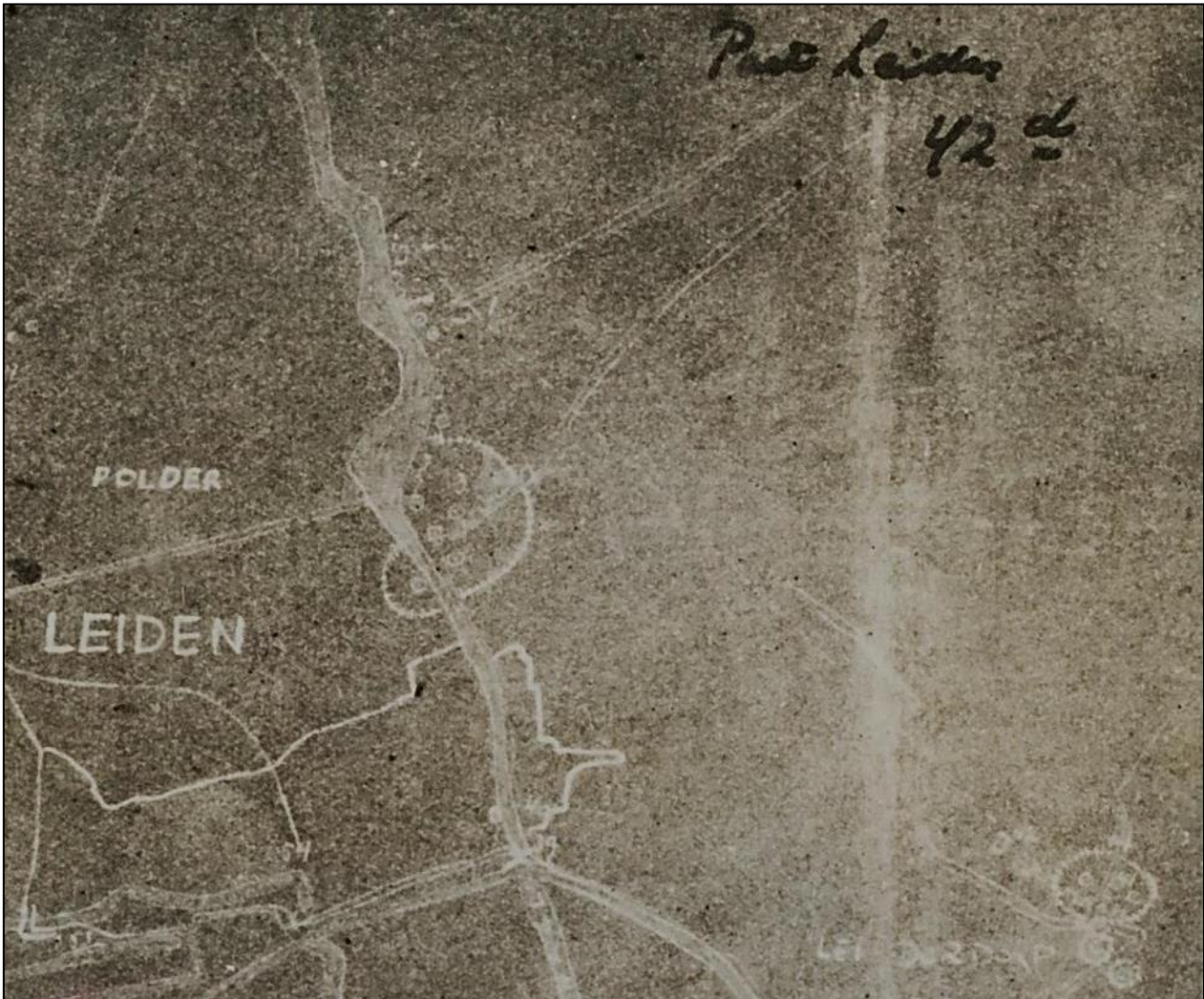
<sup>5</sup> Dit archief heeft geen specifiekere aanduiding via een collectie- of toegangsnummer.

| Inventarisnr. | Omschrijving                                                                                                                                                    | Relevant                   |
|---------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------|
| 56            | Bericht J.A. 311, d.d. 23 februari 1945, Troepensterkte en troepenlegering in de gemeenten (...) Leiden, Leiderdorp.                                            | Nee                        |
|               | Bericht J.A. 336, d.d. 27 februari 1945, Troepenlegering en stellingcontrole in Leiderdorp.                                                                     |                            |
|               | Bericht J.A. 349, d.d. 6 maart 1945, Troepensterkte en troepenlegering in de gemeenten (...) Leiden, Leiderdorp.                                                |                            |
| 57            | Bericht J.A. 153, Bewaking van bruggen en spoorwegen in Leiden en omgeving                                                                                      | Ja, zie de tabel Hieronder |
| 58            | Bericht J.A. 416, d.d. 21 maart 1945, Samenstelling en legering van troepen te Leiden, (...) Leiderdorp.                                                        |                            |
|               | Bericht J.A. 440, d.d. 12 april 1945, Legering troepen in Leiden, Leiderdorp en Wassenaar, tevens radiopost in Leiderdorp.                                      |                            |
|               | Bericht J.A. 459, d.d. 17 april 1945, Bewaking brug over het Rijn-Schiekanaal (...) en resultaten luchtaanval 17 april 1945 op de Hoogmade-seweg in Leiderdorp. | Nee                        |
|               | Bericht J.A. 504, d.d. 1 mei 1945, Bezetting leiderdorp-Zoeterwoude                                                                                             |                            |
|               | Bericht J.A. 508, d.d. 3 mei 1945, Inundaties, troepenlegeringen en opstellingen.                                                                               |                            |
| 148           | Kaarten van Duitse verdedigingswerken / 17 november 1943, Leiden e.o.                                                                                           | Ja, zie de tabel Hieronder |
| 211           | Kaart Molen A-192, d.d. 5 april 1944, Verdedigingslinie om Leiden I en II.                                                                                      |                            |
| 221           | Kaart Vlaggen-239, d.d. 23 oktober 1944, Verdedigingswerken N/O van Leiden.                                                                                     | Nee                        |
| 252           | Bericht E/177145, december 1944, Order of Battle, Leiden en omgeving                                                                                            |                            |
| 283           | Bericht E/1239/45, 16 januari 1945, situatieschets met omschrijving verdedigingswerken in de omgeving van Leiden.                                               |                            |
| 321           | Kaart Vlaggen-282, d.d. 23 december 1944, Verdedigingswerken tussen Leiden en Warmond.                                                                          |                            |
| 324           | Bericht E/2136, d.d. 26 januari 1945, Kaart van Leiden en omgeving.                                                                                             |                            |
| 396           | Bericht GB/6407/44, mei 1944, Voorbereiding vernietiging bruggen te Leiden                                                                                      |                            |
| 458           | Bericht E/389/45, november/december 1944, vernielingen bruggen Leiden.                                                                                          |                            |
| 474           | Bericht GB/4202/44, d.d. 22 februari 1944, plattegrond van Leiden                                                                                               |                            |
| 476           | Bericht GB/4756/44, d.d. 5 april 1944, Plattegrond van de verdedigingslinie bij Leiden met beschrijving.                                                        | Identiek aan inv 211       |
| 478           | Bericht GB797/44, d.d. oktober/november 1944, rapport verdedigingswerken Leiden en omgeving.                                                                    | Ja, zie de tabel hieronder |

**Mogelijk relevante stukken:**

| Inventarisnr. | Omschrijving     | Relevante informatie                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|---------------|------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 26            | Bericht J.A. 239 | 'Buitenste Linie: I. Stelling in het dijklichaam van de oude spoorlijn naar de Haarl'meer aan de Nieuwe Provincialeweg aan de Zijl (kaartvierkant 1B en 2B) [de kaart waar deze kaartvierkanten naar verwijzen ontbreekt] 2-4 m. boven maaiveld gelegen. In goede staat, geen grondwater, één onderkomen is weer afgebroken. Het plaatstalen geribd dak ligt ernaast. II. Stelling driegatenbrug en wegsplitsing Zijldijk en oude weg naar Oud Ade. (kaartvierkant Noordwesthoek 2B en 2A) Weinig grondwater, prikkeldraad en Friesche ruiters nog intact. III. Stelling bocht Munnikendijk (kaartvierkant in Z.O. hoek 2b) Laatst aangelegd, nooit bemand geweest, soort |

| Inventarisnr. | Omschrijving         | Relevante informatie                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|---------------|----------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|               |                      | loopgraaf met tracées, borstwering vormt een binnendijk achter de polderdijk, welke half afgegraven is, zodat de stelling zelf, semi-officieel buitenwater is. Mitr nesten t/m de banketten onder water, echter wel te draineren. Durf niet te zeggen in hoeverre ze dan bruikbaar zijn. IV Stellingen op het O. deel van de Munnikendijk (kaartvierkant Z.O. hoek 2c met de drie P.A.G. stellingen) vrij goed, weinig grondwater, de Friesche ruiters verrot, de steile walletjes, anti-tank, ingetrapt.                 |
|               | Bericht J.A. 252     | 'Te Leiderdorp bevindt zich een luisterpost in de polder. Deze bunker wordt bemand door 6 man W.L.'                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| 58            | Bericht J.A. 440     | 'Leiderdorp: 3 man van de Nachrichtentruppe uit Huize Zitman (Hoge Rijndijk) liggen in de Gereformeerde kerk te leiderdorp'                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|               | Bericht J.A. 459     | 'Op 17 april 1945 te 7.35 schoten jagers met 20 mm boordkanonnetjes op de Hoogmadese weg te Leiderdorp, halverwegen de Munnikenbrug en het Tolhuis een vierpersonenauto in brand. Op motor en voorwielen na geheel uitgebrand (...) [inzittenden] te voet verder gegaan naar de luisterpost in de Munnikkenpolder. Auto stond in de richting Hoogmade.'                                                                                                                                                                   |
|               | Bericht J.A. 504     | 'De luisterpost in de Zuidelijke hoek van de Munnikenpolder te Leiderdorp heeft de volgende bezetting n.l. 5 man WL bruin (Nachrichten) Bewapening 1 mitrailleur, opgesteld in de waarnemingskoepel. 5 karabijnen en 5 pistolen. Omgeven door prikkeldraadversperring.'                                                                                                                                                                                                                                                   |
| 211           | Kaart Molen A-192    | Schetskaart met verdedigingswerken rond Leiden (gedateerd 5 april 1944). In de omgeving van het onderzoeksgebied staan geen verdedigingswerken ingetekend. De dichtstbijzijnde verdedigingswerken liggen bij de brug over het Rijn-Schiekanaal. Verder staat op de kaart aangetekend : 'Stinksloot dient als Tankgracht.'                                                                                                                                                                                                 |
| 478           | Bericht G.B. 7972/44 | Rapport met betrekking tot de verdediging van Leiden en omgeving, afgesloten per 29 september 1944. Bij het rapport hoort een (kopie van een) schets die helaas van slechte kwaliteit is. Voor het onderzoeksgebied is de volgende informatie mogelijk relevant: 1) System of trenches and machinegunpositions near three-forked road Zijldijk-Nieuweweg. North and South fenced off with barbed wire. (...) 3) Machinegunpositions three-forked road Zijldijk-Provincial Road, surrounded by barbed wire. (zie figuur 3) |



**Figuur 3.** Schets verdedigingswerken rond Leiden. Rond het onderzoeksgebied zijn stellingen zichtbaar (Bron: NIMH, collectie 575, inv 478).

➤ **Collecties met betrekking tot de luchtoorlog**

Het NIMH beheert verschillende collecties die betrekking hebben op de luchtoorlog in Nederland. De belangrijkste hiervan zijn:

- **Collectie De Bruin (toegangsnummer 709)**
- **Collectie Luchtoorlog 1940-1945 (toegangsnummer 708)**
- **Collectie Hey (toegangsnummer 795)**
- **Collectie Vliegtuigcrashes 1940-1945 (toegangsnummer 798)**
- **Collectie De Haan (toegangsnummer 800)**

Het verliesregister van de SGLO, waarin informatie over vliegtuigverliezen is opgenomen (zie paragraaf 3.2), is deels gebaseerd op gegevens uit deze collecties. Deze bevatten bovendien detailinformatie over individuele vliegtuigverliezen die niet in het SGLO-verliesregister zijn opgenomen. Naar deze detailinformatie (zoals de exacte locatie of de eventuele bommenlast) kan in de bovenstaande NIMH-collecties gezocht worden. Voor dit onderzoek zijn deze collecties echter niet geraadpleegd, omdat in het verliesregister en het overige bronnenmateriaal geen indicaties zijn gevonden dat binnen het onderzoeksgebied vliegtuigen zijn neergekomen.

### 3.8 Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD)

Saricon heeft enkele collecties geraadpleegd die berusten in het NIOD te Amsterdam. Belangrijke documenten betreffende de luchtoorlog bevinden zich onder meer in de collecties met toegangsnummers 077 en 216k.

- **Collectie Generalkommissariat für das Sicherheitswesen – Höhere SS- und Polizeiführer Nord-West (toegangsnummer 077)**

#### Geraadpleegde stukken SS und Polizeiführer Nord-West:

| Inventarisnr. | Omschrijving                                                                                                                                                                                            | Relevant                  |
|---------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------|
| 518           | Verslagen van de Befehlshaber der Ordnungspolizei betreffende de luchtaanvallen op Nederlands grondgebied van 21 tot en met 27 augustus 1940                                                            | Nee                       |
| 1328          | Dagberichten van de Befehlshaber der Ordnungspolizei Den Haag betreffende vijandelijke luchtaanvallen, 1940-1941                                                                                        | Ja Zie de tabel hieronder |
| 1332          | Stukken betreffende vijandelijke luchtaanvallen, landingen van vijandelijke vliegeniers, het vinden van versperringsballons, het werpen van springstof en het gebruik van sabotagematerialen, 1940-1943 | Nee                       |
| 1759          | Berichtgevingen betreffende neergekomen vliegtuigen, 1943                                                                                                                                               |                           |

#### Mogelijk relevante stukken:

| Inventarisnr. | Omschrijving                             | Relevante informatie                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|---------------|------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1328          | Luftangriffe auf Niederländisches Gebiet | 'Am 14.11.40, um 21.00 Uhr, in Leiderdorp (Südholland), 1 Sprengbombe auf Bauernhof, nicht explodiert. Ferner 1 Fallschirm mit nicht entzündeter Leuchtbombe gefunden. (...) Nachtrag: In Leiderdorp wurden ferner 3 Fallschirme mit Landminen abgeworfen. 1.60 m lang und 80 cm Ø (Tropfenform), davon liegt 1 in einem Kuhstall mit 20 Kühen, 1 im Wasser, und 1 auf Ackerland.' |

De locatie van deze melding blijkt niet uit de bron, waardoor de relevantie voor het onderzoeksgebied niet is vast te stellen.

- **Collectie Departement van Justitie (toegangsnummer 216k)**

#### Geraadpleegde stukken Departement van Justitie:

| Inventarisnr. | Omschrijving                                                                                                                                                                                                                                                            | Relevant |
|---------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|
| 180           | Rapporten van de plaatselijke luchtbeschermingsdiensten, politiekorpsen en de Marechaussee inzake het geven van het sein luchtalarm, het neerstorten van vliegtuigen en vliegtuigonderdelen en de vondst van niet-ontploffte explosieven, 23 juni 1943 - 28 april 1944. | Nee      |
| 181 t/m 185   | Processen-verbaal van de plaatselijke luchtbeschermingsdiensten, politie en Marechaussee met betrekking tot vijandelijke vliegtuigen, bomaanvallen en ontploffingen in verschillende gemeenten                                                                          |          |
| 329           | Stukken betreffende het melden van schade door bombardementen en beschietingen uit vliegtuigen, 24 februari 1944 - 31 maart 1945                                                                                                                                        |          |
| 331           | Stukken betreffende het opstellen van processen-verbaal inzake bombardementen en beschietingen in verschillende gemeenten, 28 september 1944 - 31 maart 1945                                                                                                            |          |
| 493           | Stukken betreffende het instellen van een onderzoek naar de gevolgen van luchtaanvallen, 8 oktober 1944 - 6 februari 1945                                                                                                                                               |          |

- **Collectie Documentatie II (toegangsnummer 249)**

Deze collectie is opgebouwd uit documentatie die door het NIOD is verworven van particulieren. Zij bevat 2170 dossiers die op onderwerp zijn geordend. Deze dossiers bevatten een allegaartje aan gegevens, waaronder her en der documenten met details over luchtaanvallen en andere oorlogshandelingen.

#### Geraadpleegde stukken Collectie Documentatie:

| Inventarisnr. | Omschrijving                 | Relevant |
|---------------|------------------------------|----------|
| 249-0116A     | Bombardementen, geallieerden | Nee      |
| 249-422       | Luchtbescherming             |          |
| 249-0752c     | Spionage                     |          |
| 249-1380      | Munitie, opruiming van       |          |

### 3.9 Explosieven Opruimingsdienst Defensie (EODD)

Saricon heeft twee collecties geraadpleegd afkomstig uit het archief van de EODD en haar voorgangers, de collectie ruimrapporten en de collectie mijnenvelddocumentatie.

#### ➤ Collectie ruimrapporten, 1971-heden

Het is binnen de opdracht voor dit vooronderzoek niet mogelijk een overzicht samen te stellen van CE-ruiming in de periode tot 1971 waarvan kan worden gesteld dat dit (min of meer) volledig is. Dit volgt uit het beschrevene m.b.t. de archieven van het Korps Hulpverleningsdienst in paragraaf 3.5. Voor de periode vanaf 1971 echter is het wel mogelijk een dergelijk overzicht te geven. Sinds dat jaar zijn alle rapporten (zogenoeten MORA's en UO's) van geruimde CE van de EODD en haar voorgangers centraal gearchiveerd. Het grootste gedeelte van dit archief wordt heden beheerd door de Semi-Statistische Archiefdiensten (SSA) van het Ministerie van Defensie te Rijswijk. Dit archief is doorzoekbaar op (door de EODD samengestelde) registers op plaatsnaam, die zijn bijgewerkt tot 2011. Saricon heeft ten behoeve van dit vooronderzoek het volgende register gebruikt:

- Leiderdorp, Zuid-Holland;

Behalve de bovenstaande registers heeft Saricon bij de EODD een overzicht aangevraagd met de meest recente meldingen in de gemeente Leiderdorp. Dit overzicht is bijgewerkt tot 1 maart 2017. De meldingen met een locatieverwijzing die naar inschatting van Saricon relevantie konden hebben voor dit onderzoek, zijn bij de EODD opgevraagd en ingezien.<sup>6</sup> De resultaten zijn weergegeven in onderstaande tabel. Het ruimrapport 19980412 kon niet door de EODD/SSA worden aangeleverd.

#### Geraadpleegde stukken collectie ruimrapporten:

| Nummer   | Datum            | Locatieverwijzing            | Aangetroffen CE              | Aanvullende informatie                               |
|----------|------------------|------------------------------|------------------------------|------------------------------------------------------|
| 19731500 | 3 juli 1973      | [zonder locatie] Leiderdorp  | 1 handgranaat (Oud Hollands) | Locatie; 'in Weiland'                                |
| 19972443 | 17 november 1997 | Langs rijbaan, Leiderdorp    | 1 oefenbom Mk 106 10 lbs.    | 'Ligplaats langs rijbaan'. Dit betreft naoorlogse CE |
| 19980412 | 11 maart 1998    | Van der Havelaan, Leiderdorp | onbekend                     | Niet aangeleverd door EODD/SSA                       |

Het ruimrapport uit 1973 heeft geen herleidbare locatieverwijzing, en is daarom niet relevant voor het onderzoeksgebied. Het rapport uit 1997 betreft het ruimen van naoorlogse CE, en is daarom ook niet relevant voor het onderzoeksgebied.

#### ➤ Collectie mijnenvelddocumentatie, 1944-1947

Kort na de Tweede Wereldoorlog, in juni 1946, is een inventarisatie gemaakt van alle bekende en vermoedelijke mijnenvelden in Nederland. De Commandant van de Mijnopruimingsdienst (MOD) verklaarde toen dat er op Nederlands grondgebied zo'n 5.400 mijnenvelden waren gekarteerd en dat nog ongeveer 900 mijnenvelden gekarteerd moesten worden. In de jaren direct na de oorlog zijn de, zowel door Duitse als geallieerde eenheden gelegde, mijnenvelden opgeruimd.

Het totale aantal in Nederland geruimde landmijnen wordt geschat op 1,8 miljoen. Alleen al door Duitse krijgsgevangenen zijn een kleine 1,4 miljoen landmijnen geruimd. Verder werden er onder meer mijnen geruimd door geallieerde

<sup>6</sup> Omdat, zowel in de beschikbare registers als op de ruimrapporten zelf, soms duidelijke beschrijvingen van de exacte locaties waar de EODD of haar voorgangers actief was ontbreken, kan niet worden uitgesloten dat in onderstaand overzicht relevante ruimrapporten ontbreken.

eenheden (operationeel ruimen – d.w.z. alleen het mijnevrij maken van gebieden waarvan het direct voordeel opleverde voor de oorlogsinspanning), door burgermijnopruimingsorganisaties en door het Korps Hulpverleningsdienst. Bij deze mijnenruiming zijn zeker 360 man om het leven gekomen, voor het grootste deel Duitse krijgsgevangenen. In het najaar van 1947 staakten de organisaties die nog met het systematisch opruimen van mijnen waren belast hun werkzaamheden. Sindsdien zijn op of nabij de locaties van voormalige mijnenvelden nog sporadisch mijnen aangetroffen. Zelfs eind 20<sup>e</sup> en begin 21<sup>e</sup> eeuw zijn in Nederland nog meerdere vondsten gedaan van in grote hoeveelheden gedumpte mijnen. Het betrof hier mijnenvelden die in de periode 1944-1947 wel waren ‘opgeruimd’, maar waarbij de mijnen niet zijn afgevoerd of vernietigd, maar ter plaatse begraven. Ook het ter plaatse achterlaten van losse ontstekingsmechanismen, al dan niet bewust, kwam voor.<sup>7</sup>

De bij de mijnenruiming in de periode 1944-1947 gebruikte mijnenlegrapporten, en de destijds opgestelde mijnenruimrapporten, zijn nu in beheer bij de EODD. Uit de ruimrapporten blijkt dat niet in alle gevallen alle gelegde landmijnen zijn aangetroffen. De EODD beschikt over een zoek sleutel op de collectie. Saricon heeft bij de EOD een aanvraag gedaan en een kaart met informatie aangeleverd gekregen. Uit de kaart blijkt dat binnen het onderzoeksgebied geen mijnenvelden of op landmijnen verdachte gebieden waren gelegen.

### 3.10 The National Archives

In The National Archives te Londen, het nationaal archief van Groot-Brittannië, ligt belangrijk archiefmateriaal over de luchtoorlog in Nederland in de periode 1940-1945. Saricon heeft in het verleden een grote hoeveelheid voor Nederlands grondgebied relevante gegevens uit dit archief verzameld. In het kader van dit vooronderzoek is in deze gegevens gezocht naar mogelijk voor het onderzoeksgebied relevante informatie. Deze gegevens worden hieronder per archieftoegang behandeld.

- **Air Ministry: Allied Expeditionary Air Force, later Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force (AIR), and 2nd Tactical Air Force: Registered Files and Reports (toegangsnummer AIR 37)**

Veel van de geallieerde luchtaanvallen op Nederlands grondgebied in de periode 1943-1945 zijn uitgevoerd door luchtmachteenheden die vielen onder de Second Tactical Air Force (2nd TAF) van de Royal Air Force (RAF). De 2nd TAF werd in 1943 samengesteld uit verschillende bestaande luchtmachtonderdelen, met als doel specifieke luchtsteun te verzorgen aan de opmars van het geallieerde grondleger in Noordwest-Europa. Toegang AIR 37 bevat diverse voor Nederlands grondgebied relevante documenten van de 2nd TAF, waaronder de dagelijkse rapporten. Deze *daily logs* van de 2nd TAF kunnen belangrijke informatie bevatten over operaties van de RAF in de omgeving van het onderzoeksgebied. Aan de hand van deze dagrapporten kan inzicht worden verkregen in de aard en omvang van een lucht-aanval.

Saricon heeft de in de daily logs vermelde aanvallen op Nederlands grondgebied middels een zoek sleutel in kaart gebracht. De aanvallen zijn geïnventariseerd op basis van plaatsnaam en met behulp van coördinaten. Om locaties aan te duiden maakte de Royal Air Force gebruik van het Nord de Guerre coördinatensysteem. In de daily logs werden de coördinaten aangegeven door middel van een letter-cijfercombinatie. Met vier cijfers werd een kaartvierkant aangegeven, terwijl door extra cijfers toe te voegen een locatie binnen het kaartvierkant kon worden vastgelegd. Het onderzoeksgebied lag in de kaartvierkanten Y7901-Y8001 en Y8002-Y8102. Saricon heeft aan de hand van de zoek sleutel de onderstaande stukken geraadpleegd. Er werden geen meldingen van luchtaanvallen gevonden met relevantie voor het onderzoeksgebied.

#### Geraadpleegde stukken AIR 37

| Inventarisnr. | Omschrijving                                            | Relevant |
|---------------|---------------------------------------------------------|----------|
| 712           | Daily Log Second Tactical Air Force, Jan. – Apr. 1944   | Nee      |
| 713           | Daily Log Second Tactical Air Force, May – June 1944    |          |
| 714           | Daily Log Second Tactical Air Force, July – August 1944 |          |
| 715           | Daily Log Second Tactical Air Force, Sept. – Oct. 1944  |          |
| 716           | Daily Log Second Tactical Air Force, Nov. – Dec. 1944   |          |
| 717           | Daily Log Second Tactical Air Force, Jan. – Feb. 1945   |          |
| 718           | Daily Log Second Tactical Air Force, Mar. – May. 1945   |          |

<sup>7</sup> Informatie ontleend aan Meijers, A.H., *Achtung Minen – Danger Mines*. Het ruimen van landmijnen in Nederland 1940-1947 (Soesterberg 2013)

➤ **Air Ministry and Ministry of Defence: Operations Record Books, Commands, 1920-1980 (toegangsnummer AIR 24)**

De RAF was verdeeld in verschillende Commands, waarvan Fighter Command, Bomber Command en Coastal Command de meest relevante zijn. Toegang AIR 24 bevat diverse documenten die zijn verzameld en gearriveerd op het bevelsniveau van het Command. Voor onderzoeksgebieden in het midden en westen van Nederland kunnen o.a. de appendices van de Operations Record Books HQ Fighter Command relevant zijn. Vanaf het najaar van 1944, en met name in de eerste maanden van 1945, bombardeerden squadrons van Fighter Command in de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht infrastructurele doelwitten en doelwitten die van doen hadden met lanceringen van Duitse V-wapens.<sup>8</sup>

**Geraadpleegde stukken AIR 24**

| Inventarisnr. | Omschrijving                                                                 | Relevant                   |
|---------------|------------------------------------------------------------------------------|----------------------------|
| 632           | H.Q. Fighter Command. Appendices. A - D. 01 January 1944 - 31 December 1944  | Nee                        |
| 635           | H.Q. Fighter Command. Appendices. A - E. 01 December 1944 - 31 December 1944 |                            |
| 638           | H.Q. Fighter Command. Appendices. A - D. 01 January 1945 - 31 January 1945   |                            |
| 641           | H.Q. Fighter Command. Appendices. A - D. 01 February 1945 - 28 February 1945 |                            |
| 644           | H.Q. Fighter Command. Appendices. A - B. 01 March 1945 - 31 March 1945       | Ja, zie de tabel hieronder |
| 648           | H.Q. Fighter Command. Appendices. A - D. 01 April 1945 - 30 April 1945       | Nee                        |

**Mogelijk relevante stukken:**

| Inventarisnr. | Omschrijving                                                                    | Relevante informatie                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
|---------------|---------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 644           | Fighter Command Report on Active Operations, Sunrise to Sunset, 23rd march 1945 | 'At 1010 hours four Spitfires IX of 303 Sqn, each armed with one 500-lb. bomb, took off from Coltishall. One aircraft returned early owing to mechanical trouble, and jettisoned its bomb into the sea. The remainder attacked a railway in the vicinity of Leiderdorp from S.W. to N.E. in dives from 9000-6000 foot. The three bombs scored near misses. After landing and re-arming with similar bombs at Ussel, the three Spitfires took off at 14.10 hours and bombed a canal-rail junction in the neighbourhood of the previous target, from S.W. to N.E. in dives from 8000-4000 feet. One bomb scored a near miss, one overshoot and one was not observed.' |

Deze melding heeft betrekking op de bombardementen op de omgeving van de spoorbrug over het Rijn-Schiekanaal in Leiden en Zoeterwoude, en is daarom niet relevant voor het onderzoeksgebied.

➤ **Air Ministry and Admiralty: Coastal Command: Registered Files. Files relating to the organization, planning, equipment and operations of Coastal Command, 1930-1974 (toegangsnummer AIR 15)**

Behalve de toestellen van 2nd TAF, Fighter Command en Bomber Command, waren ook de toestellen van Coastal Command sporadisch actief boven Nederland, met name in de eerste anderhalf jaar van de bezetting. In de toegang AIR 15 zijn diverse operationele en aanverwante gegevens van Coastal Command ondergebracht die inzicht kunnen verschaffen in de aard en omvang van hun acties boven Nederland.<sup>9</sup>

<sup>8</sup> Saricon heeft deze aanvallen middels een zoekleutel in kaart gebracht.

<sup>9</sup> Saricon heeft een groot deel van deze aanvallen middels een zoekleutel in kaart gebracht.

#### Geraadpleegde stukken AIR 15:

| Inventarisnr. | Omschrijving                                                                             | Relevant |
|---------------|------------------------------------------------------------------------------------------|----------|
| 766           | Registered Files. Attack Sheets Nos. 1-250 Vol I. 01 April 1940 – 31 October 1940        | Nee      |
| 767           | Registered Files. Attack Sheets Nos. 251-500 Vol II. 01 October 1940 – 31 August 1941    |          |
| 768           | Registered Files. Strike Sheets Nos. 1-250 Vol I. 01 April 1940 – 30 September 1940      |          |
| 769           | Registered Files. Strike Sheets Nos. 251-500 Vol 2. 01 September 1940 – 31 December 1940 |          |
| 770           | Registered Files. Strike Sheets Nos. 501-750 Vol 3. 01 December 1940 – 31 May 1941       |          |
| 771           | Registered Files. Strike Sheets Nos. 751-893 Vol 4. 01 May 1941 – 23 September 1941      |          |

### 3.11 Bundesarchiv-Militärarchiv

Het Bundesarchiv is het nationaal archief van Duitsland. De vestiging van deze archiefinstelling die voor het vooronderzoek CE het meest relevant is, betreft het Bundesarchiv-Militärarchiv te Freiburg im Breisgau. Hier bevinden zich stukken uit de archieven van de Luftwaffe, Kriegsmarine, Wehrmacht en Waffen-SS uit de periode van de Tweede Wereldoorlog.

De overlevering van de archieven van de Duitse strijdkrachten is relatief onvolledig en versnipperd. Grote delen van deze archieven zijn in de laatste fase van de oorlog en kort na de oorlog verloren gegaan, als gevolg van oorlogsgeweld en bewuste vernietigingsacties. Andere delen zijn na de geallieerde overwinning op Duitsland door de geallieerde strijdkrachten in beslag genomen, en later (nadat zij in de VS op microfilm waren gekopieerd) aan de Duitse overheid geretourneerd. Hoe dan ook bevat het Bundesarchiv-Militärarchiv heden ten dage diverse toegangen met waardevol archiefmateriaal die in het kader van het vooronderzoek CE kunnen worden doorzocht. Saricon beschikt als resultaat van eerdere bezoeken aan het Bundesarchiv-Militärarchiv over kopieën van diverse documenten.

De voor het vooronderzoek CE belangrijkste verzameling documenten betreft de Lageberichte (dagrapporten) van de Luftwaffenführungsstab Ic, met meldingen van luchtaanvallen op Nederlands grondgebied.<sup>10</sup> De stukken zijn afkomstig uit de volgende dossiers:

- **Luftwaffenführungsstab (toegangsnummer RL2-II)**
  - Inventarisnummers 204 t/m 269, 1025 en 1026

#### Mogelijk relevante meldingen Luftwaffenführungsstab:

| Inventaris-Nummer | Datum               | Tijd  | Locatie     | Afgeworpen explosieven | Details                              |
|-------------------|---------------------|-------|-------------|------------------------|--------------------------------------|
| RL2/II 220        | 14 november 1940    | 21.00 | Leiderdorp  | 1 Sprb. [Bri-santbom]  | 'Abwurf auf Bauernhof. Kein Schaden' |
| RL2/II 211        | 26 juni 1940        | 02.06 | N.O. Leiden | Nicht gemeldet         | 'Kein Schaden'                       |
| RL2/II 255        | 16-17 augustus 1941 | 00.00 | Leiden      | 1 Sprb.                | 'Geringer Glasschaden'               |

Op grond van de opgegeven locatieomschrijvingen is de relevantie voor het onderzoeksgebied niet vast te stellen.

Soortgelijke 'lageberichte' zijn beschikbaar in de archieven van de Duitse Kriegsmarine:

- **Seekriegsleitung (toegangsnummer RM 7)**
  - Inventarisnummers 345 t/m 348

Er werden geen voor het onderzoeksgebied relevante meldingen gevonden.

<sup>10</sup> Saricon heeft deze toegang van inventarisnummer 204 (09.05.1904) tot inventarisnummer 269 (09.11.1941) middels een zoek sleutel in kaart gebracht. Het bij de dagrapporten behorende kaartmateriaal (Lagekarte) is wegens de omvang en in verhouding daarmee relatief geringe aanvullende waarde niet geraadpleegd.

### 3.12 The National Archives and Records Administration

The National Archives and Records Administration (NARA) is het nationaal archief van de Verenigde Staten. NARA heeft diverse vestigingen, waarvan de belangrijkste twee in de regio Washington DC zijn gelegen. Documenten uit de periode van de Tweede Wereldoorlog, waaronder een groot deel van het archief van de Amerikaanse strijdkrachten, berusten op de locatie National Archives II in College Park, Maryland.

Vanaf medio 1942 gingen de United States Army Air Forces (USAAF) zich mengen in de luchtoorlog boven West-Europa. Ook Nederland kreeg te maken met Amerikaanse luchtaanvallen, zij het een beperkt aantal in vergelijking met het aantal Britse luchtaanvallen. De informatie met relevantie voor het vooronderzoek CE in NARA betreft in de eerste plaats missiegegevens, informatie waarin voor deze aanvallen van de USAAF op Nederlands grondgebied onder meer is gedocumenteerd: datum en tijdstip aanval, doel aanval, afwerphoogte, summier resultaten zoals aangegeven door de bemanning, en gebruikte bommenlading. De zogeheten Mission Reports kunnen beschikbaar zijn op meerdere bevelsniveaus (Air Force, Division, Wing, Group, Squadron). In NARA bevindt zich voorts een (relatief klein) deel van de beschikbare luchtfoto-interpretatierapporten en aanverwante documenten opgesteld door de geallieerde luchtmachten. Deze informatie is voor het grootste deel ook beschikbaar via the National Archives te Londen (zie paragraaf 3.10).

Verder bevat NARA een grote verzameling kopieën van Duitse Kriegstagebücher (KTB's). Dit betreft verslaglegging van oorlogsgelateerde zaken door diverse Duitse legeronderdelen. De KTB's zijn bij de geallieerde overwinning op Duitsland in 1945 door de geallieerden in beslag genomen en in de daaropvolgende jaren op microfilm gekopieerd, waarna zij aan de Duitse overheid werden geretourneerd. Van veel KTB's bevindt zich dus zowel in het Duits militair archief te Freiburg als in de VS een exemplaar.

Saricon heeft dit archief uit doelmatigheidsoverwegingen niet geraadpleegd omdat het niet de verwachting was dat voor dit onderzoek aanvullende relevante informatie aangetroffen zou worden. Onderzoek in NARA is dan ook niet in de offerte opgenomen.

### 3.13 Saricon collectie

Saricon beschikt over een collectie CE-gerelateerde nieuwsberichten uit de periode 1982 – heden. Voor de periode van 1982 tot 2003 betreft het een krantenknipseldatabase, voor de periode sinds 2008 betreft het een database met meldingen van nieuwswebsites. De collectie bevat geen nieuwsberichten over CE-vondsten in de gemeente Leiderdorp.

### 3.14 Koninklijke Bibliotheek

Saricon heeft het digitale krantenarchief van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag (Delpher) geraadpleegd. Het krantenarchief vormt de voornaamste bron van concrete informatie over CE-vondsten van eind jaren '40 tot 1971, de periode waarvoor de collectie van de EOD-ruimrapporten (zie paragraaf 3.9.1) onvolledig is. Er zijn geen krantenberichten gevonden met betrekking tot het aantreffen of ruimen van CE binnen het onderzoeksgebied. Wel werden berichten gevonden over het crashen van een straaljager in 1955. Deze gebeurtenis vond buiten het onderzoeksgebied plaats.

#### Mogelijk relevante krantenartikelen:

| Bron                                       | Inhoud                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
|--------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <i>De Leidse Courant</i> ,<br>20 juli 1955 | "Straaljager neergestort in Leiderdorp" Omstreeks half twaalf hedenmorgen is er in Leiderdorp een straaljager neergestort, ongeveer 15 meter achter de huizen van de v.d. Doesstraat. (...) het wrak ligt vlak bij de bebouwde kom op nauwelijks dertig meter van de Hoofdstraat (...) het toestel kwam in een tuin met stokbonen terecht en boorde zich zo diep in de grond, dat het praktisch geheel verdween. In het gat met de wrakstukken ontstond brand (...) Het toestel is, zo vernemen wij van de zijde van de Kon. Luchtmacht een "Thunderstreak", die voor een proefvlucht opgestegen was van het vliegveld Ypenburg ' |

### 3.15 Getuigen

In overleg met de opdrachtgever is besloten voor dit vooronderzoek geen gesprekken met getuigen van oorlogshandelingen of van relevante naoorlogse gebeurtenissen te voeren.

## 3.16 Kadaster

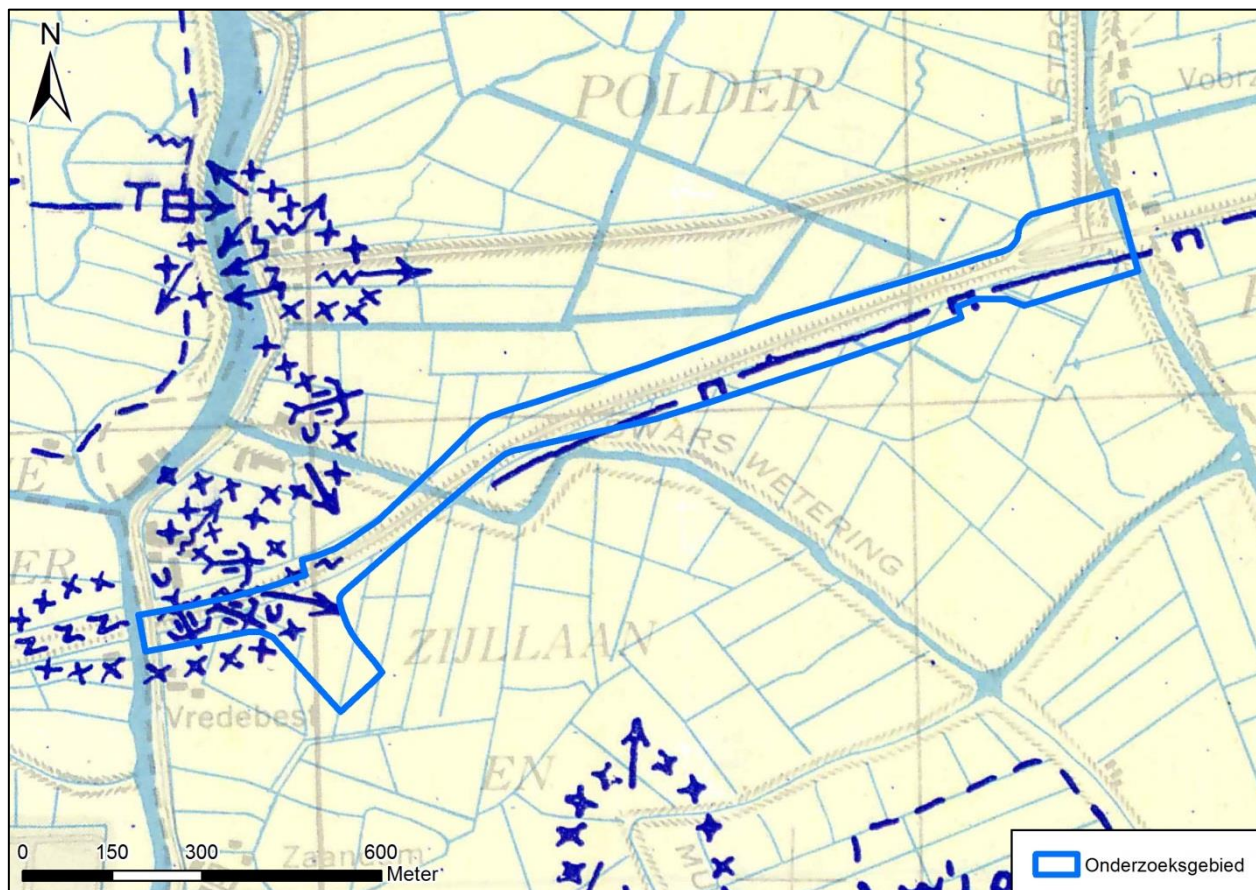
Saricon heeft de collectie Duitse en geallieerde stafkaarten uit de Tweede Wereldoorlog van het Kadaster te Zwolle geraadpleegd. Deze zijn onder meer gebruikt om een beter inzicht te krijgen in de topografie van het onderzoeksgebied in de Tweede Wereldoorlog. De volgende kaarten zijn gebruikt:

- Stafkaart 422-441 (Leiden 1940) Schaal 1:25.000
- Stafkaart 365 (Leiden 1944) Schaal 1:25.000
- Stafkaart 30 East ('s Gravenhage 1945) 1:50.000
- Stafkaart 30F (Leiden 1942) Schaal 1:25.000
- Town plan of Leiden (Leiden 1944) 1:15.000

In de collectie van het Kadaster zijn ook zogenoemde Defence Overprints beschikbaar. Dit zijn kaarten waarop de bij de geallieerde militaire inlichtingendiensten bekende informatie over Duitse verdedigingswerken werd weergegeven. Deze kaarten werden opgesteld aan de hand van luchtfoto-interpretatie, in combinatie met inlichtingen die werden aangeleverd door verzetsgroepen in bezet Nederland. Het onderzoeksgebied staat op Defence Overprint 365 (Leiden 12 april 1945) Schaal 1:25.000 (zie figuur 4)

Op de Defence Overprint is zichtbaar dat volgens informatie van de Geallieerde inlichtingendiensten in het westelijk deel van het onderzoeksgebied verdedigingswerken aanwezig waren. Voor het onderzoeksgebied is het complex tussen de Zijlstroombabriek en de Provinciale weg van belang. Hier stonden binnen een prikkeldraadversperring twee opstellingen voor mitrailleurs, en drie antitankkanonnen (met een kaliber van maximaal 10,5cm) in open opstelling. Bij twee antitankkanonnen, die ten zuiden van de weg zouden staan, is het symbool 'u' weergegeven, waarmee werd aangegeven dat deze stellingen niet bezet ('unoccupied') waren.

Verder is langs de weg tussen de Dwarswetering en het einde van het onderzoeksgebied een lijn ingetekend waarmee schuilgaten werden aangegeven. Deze schuilgaten hadden geen gevechtswaarde, en zijn daarom niet relevant voor het onderzoek.



**Figuur 4.** Duitse verdedigingswerken in de omgeving van het onderzoeksgebied, zoals ingetekend op de Defence Overprint 365.

### 3.17 Luchtfoto's

Gedurende de Tweede Wereldoorlog werden door de Britse en Amerikaanse luchtmachten verkenningvluchten boven Nederlands grondgebied uitgevoerd waarbij luchtfoto's werden gemaakt. Deze foto's moesten de geallieerde strijdkrachten inlichtingen verschaffen over geschikte doelwitten voor luchtaanvallen, over de resultaten van eerder uitgevoerde luchtaanvallen, over Duitse militaire aanwezigheid, en over Duitse oorlogsproductie en overige economische activiteiten. Hoewel aan de mogelijkheden voor interpretatie van dergelijke luchtfoto's diverse beperkingen kunnen kleven, vormen zij doorgaans een belangrijke bron in het vooronderzoek CE. Idealiter is via deze foto's vast te stellen wat exact de locaties zijn geweest die zijn getroffen door luchtaanvallen, en wat exact de locaties zijn geweest waar militaire objecten aanwezig zijn geweest (en waar dus een verhoogde kans geldt op het achterblijven van CE).

Saricon heeft de volgende collecties met historische luchtfoto's geraadpleegd:

- Wageningen UR, Afdeling Speciale Collecties van de Universiteitsbibliotheek. Dit archief bevat circa 93.000 luchtverkenningfoto's van Nederlands grondgebied in de oorlogsperiode, gemaakt door de RAF en United States Army Air Forces (USAAF) tijdens de Tweede Wereldoorlog.
- Kadaster te Zwolle. Dit archief bevat circa 110.000 luchtverkenningfoto's van Nederlands grondgebied in de oorlogsperiode, gemaakt door de RAF en USAAF. Ook bevat het archief voor- en naoorlogse luchtfoto's.
- The National Collection of Aerial Photography te Edinburgh (NCAP). Dit archief bevat een zeer groot aantal luchtverkenningfoto's van Nederlands grondgebied in de oorlogsperiode, gemaakt door de RAF en USAAF. Vermoedelijk betreft het op zijn minst het tienvoudige van het aantal luchtfoto's dat zich bevindt in de Nederlandse luchtfotoarchieven. De luchtfotocollecties is in beheer van het instituut Royal Commission on the Ancient and Historical Monuments of Scotland. The National Collection of Aerial Photography bevat van oorsprong twee voor Nederlands grondgebied belangrijke luchtfotocollecties: ACIU (Allied Central Interpretation Unit) en JARIC (Joint Allied Reconnaissance Interpretation Centre).

Gezien de enorme hoeveelheid luchtfoto's van Nederlands grondgebied, en de verspreiding van deze foto's over verschillende archieven, is het zoeken naar en het vinden van de meest geschikte luchtfoto's voor een vooronderzoek CE vaak geen sinecure. De geschiedenis van de diverse luchtfotocollecties is complex, onder meer als gevolg van de uitwisseling van luchtfotomateriaal onder de diverse takken van de verschillende geallieerde luchtmachten en grondlegers, maar ook als gevolg van het naoorlogs verplaatsen, dupliceren en vernietigen van (delen van) luchtfotocollecties. Hierdoor bevinden zich vaak kopieën van dezelfde foto's in verschillende archieven – in Nederland, Engeland, Schotland, Canada en de VS. Waar van sommige foto's wereldwijd tientallen kopieën van wisselende kwaliteit kunnen bestaan, is van andere foto's geen enkele kopie meer beschikbaar.

Saricon heeft de afgelopen jaren zoek sleutels ontwikkeld op de luchtfotocollecties van de Wageningen UR en het Kadaster, die zijn gebaseerd op zowel originele zoek sleutels uit de oorlogsperiode (zogenoemde sortieplots) als op zoek sleutels die na de Tweede Wereldoorlog zijn vervaardigd door de beheerders van de collecties. Door de Duitse firma Luftbilddatenbank, waarmee Saricon heeft samengewerkt voor het onderzoek in NCAP, zijn zoek sleutels ontwikkeld op de NCAP-collecties. De door Saricon en Luftbilddatenbank vervaardigde zoek sleutels zijn in verregaande mate volledig, maar garanties dat alle relevante luchtfoto's van een bepaald gebied kunnen zijn gevonden, beoordeeld en gebruikt, kunnen niet worden gegeven. De vindbaarheid van luchtfoto's kan worden beïnvloed door onnauwkeurigheden in zoek sleutels die reeds in de oorlogsperiode en de daaropvolgende decennia zijn gemaakt. Daarnaast kunnen foto's in het verleden zijn vernietigd of vermist zijn geraakt; maar ook kunnen verloren gewaande foto's alsnog opduiken - zaken waarmee alle soorten archiefdocumenten nu eenmaal te maken hebben.

Aan de hand van bovengenoemde zoek sleutels op de collecties luchtfoto's van de Wageningen UR, Kadaster en NCAP, zijn de onderstaande luchtfoto's verzameld. Bij de selectie is rekening gehouden met opnamedatum in relatie tot oorlogshandelingen, kwaliteit en schaal van de foto's.<sup>11</sup>

#### Kadaster

| Datum            | Doosnummer | Sortienummer | Fotonummer | Kwaliteit  | Dekking      |
|------------------|------------|--------------|------------|------------|--------------|
| 18 maart 1945    | 615        | 106G/4894    | 2136       | Goed       | Geheel       |
| 26 februari 1945 | 633        | 106G/4540    | 4267       | Uitstekend | Gedeeltelijk |
|                  |            |              | 4268       |            |              |
| 25 juli 1943     | 613        | D/863        | 4131       | Redelijk   | Gedeeltelijk |

<sup>11</sup> In het WSCS-OCE wordt m.b.t. het luchtfoto-onderzoek vermeld: 'de organisatie dient de beschikbare luchtfoto's te rapporteren en daarin tevens de selectie te motiveren'. Saricon heeft deze tekst niet opgevat als zou er een verplichting bestaan een totaaloverzicht aan te leveren van alle luchtfoto's die dekking hebben met het onderzoeksgebied. Gezien het hierboven beschrevene, wordt een dergelijke inspanning niet zinvol geacht.

## Universiteit Wageningen

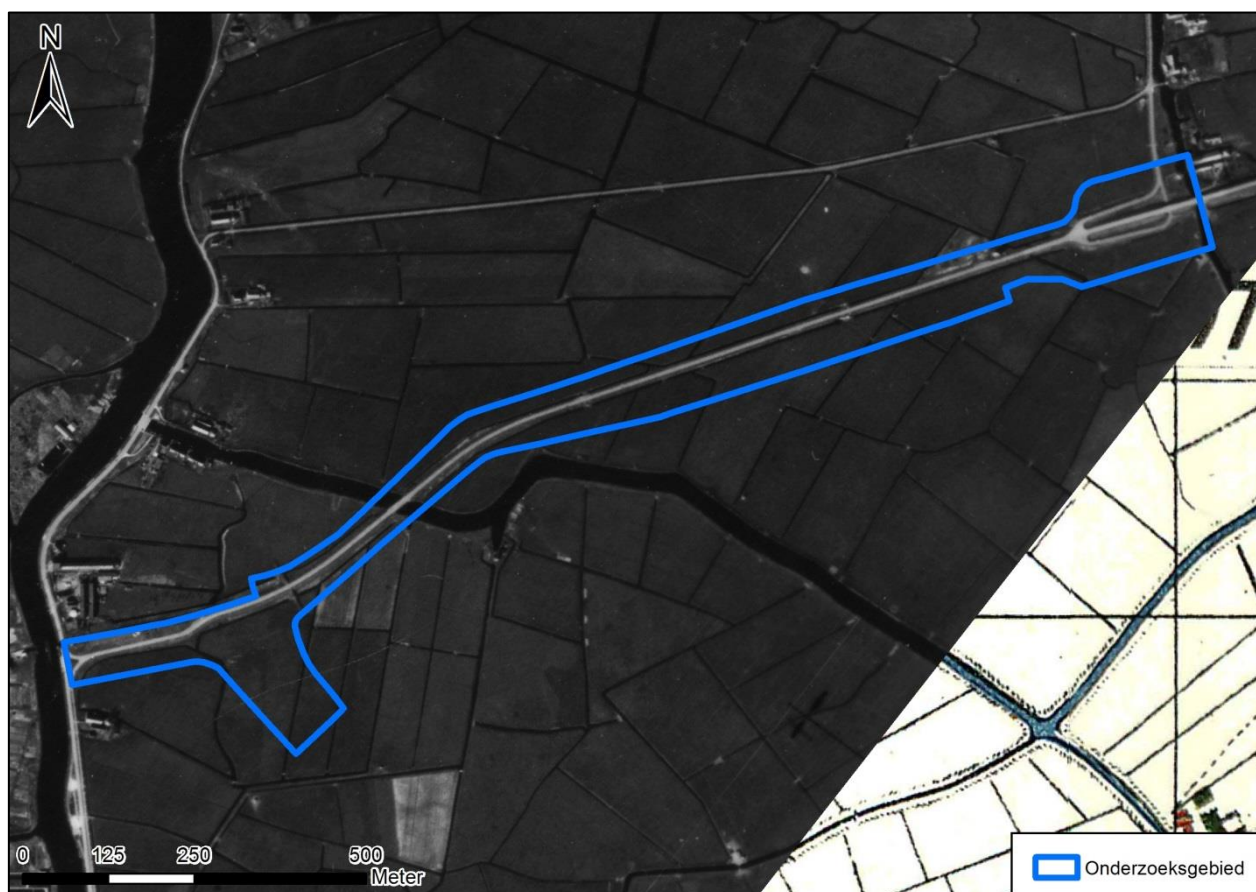
| Datum             | Collectienummer | Sortienummer | Fotonummer | Kwaliteit  | Dekking      |
|-------------------|-----------------|--------------|------------|------------|--------------|
| 10 september 1944 | 0295-23         | 106G/2740    | 3078       | Goed       | Gedeeltelijk |
|                   |                 |              | 3081       |            |              |
| 26 december 1944  | 0152-03         | 4/1516       | 3035       | uitstekend | Gedeeltelijk |
|                   |                 |              | 3036       |            |              |

### Selectie en dekking luchtfoto's

Saricon heeft gepoogd om van relevante gebeurtenissen de eventuele in het landschap zichtbare gevolgen daarvan te analyseren door luchtfoto's van voor en van na de gebeurtenis met elkaar te vergelijken. In dit onderzoek gaat het dan voornamelijk om het bepalen van locaties van Duitse militaire aanwezigheid.

De eerste luchtfoto met dekking van het onderzoeksgebied die bij Saricon aanwezig was, dateert van 25 juli 1943. De gevolgen van oorlogshandelingen die voor die datum hebben plaatsgevonden, konden daarom niet op aan de hand van luchtfoto-interpretatie worden beoordeeld. Saricon heeft echter geen aanleiding gezien om onderzoek te doen naar de beschikbaarheid van luchtfoto's van voor 25 juli 1943 in buitenlandse archieven, omdat er geen mogelijk voor het onderzoeksgebied relevante oorlogshandelingen uit het bronnenmateriaal naar voren zijn gekomen.

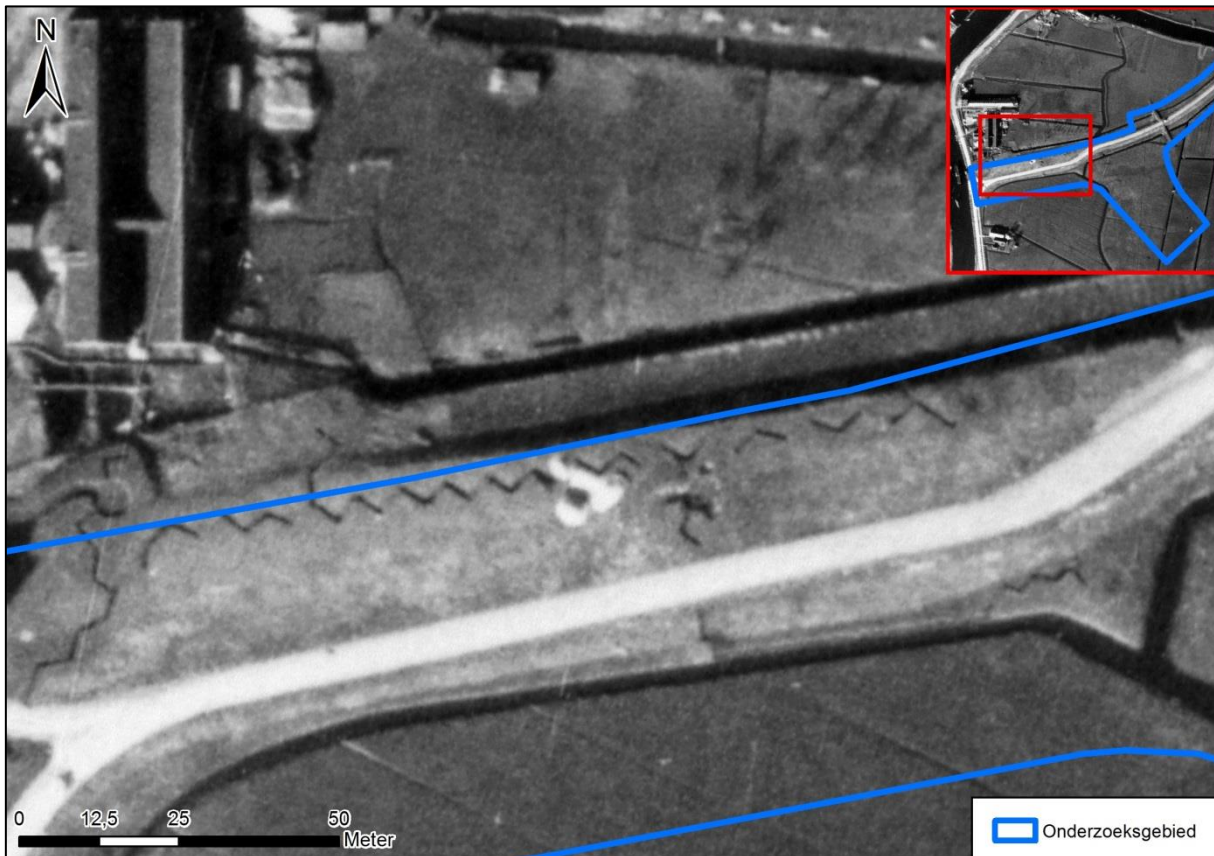
Met de beschikbare luchtfoto's kon het onderzoeksgebied geheel worden gedekt. In onderstaande figuur is een voorbeeld van de dekking weergegeven.



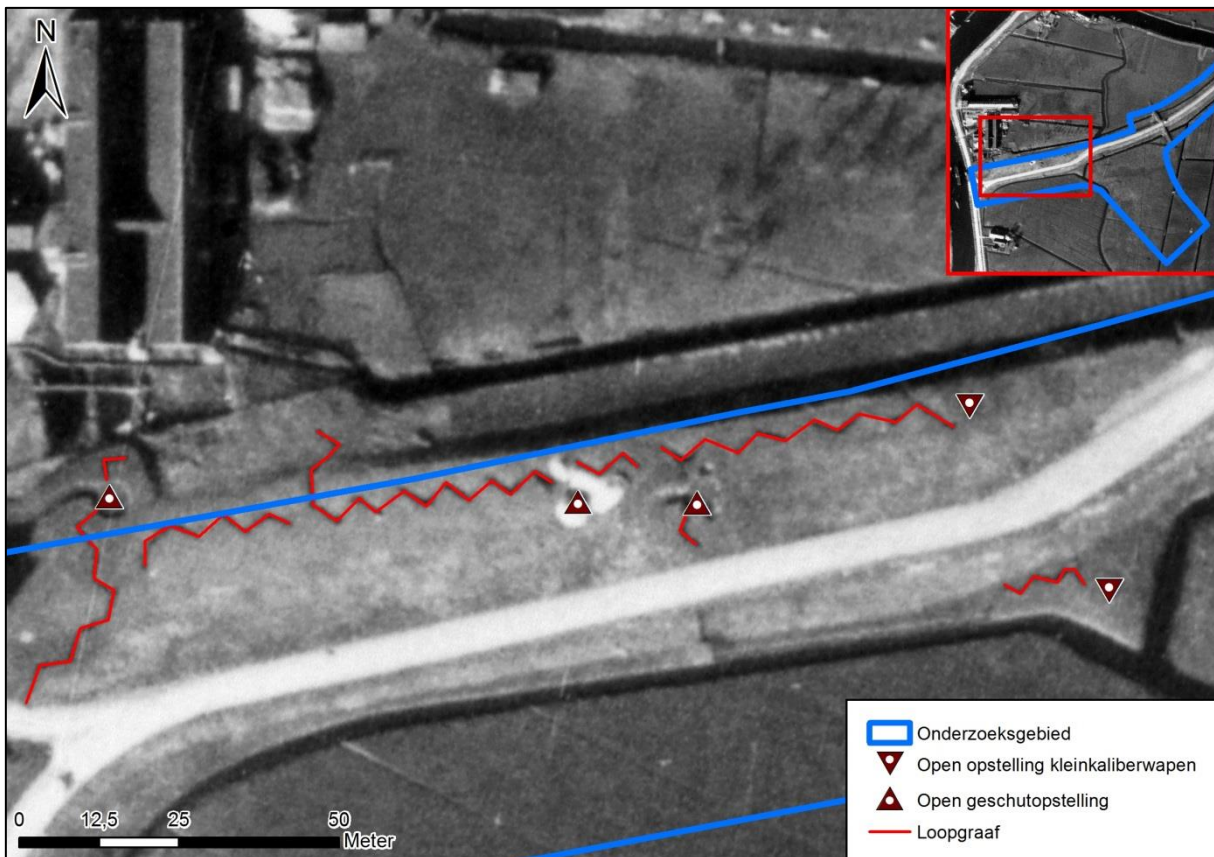
**Figuur 5.** De dekking van het onderzoeksgebied op de luchtfoto van 18 maart 1945, met op de achtergrond een stafkaart uit de oorlogsperiode (Bron: Luchtfoto 106G/4894-2136).

### Luchtfoto-interpretatie

Binnen het onderzoeksgebied, en in de directe omgeving daarvan, zijn bij luchtfoto-interpretatie Duitse stellingen en (prikkelendraad)versperringen waargenomen. In het westelijk deel van het onderzoeksgebied, tussen de fabrieken Vredbest en Zijlstream, bevond zich een verdedigingswerk dat bestond uit loopgraven, opstellingen voor kleinkaliberwapens en geschutopstellingen. Dit is weergegeven in onderstaande figuren.



**Figuur 6.** Militaire aanwezigheid in het westen van het onderzoeksgebied. (Bron: luchtfoto 106G/4540-4269, 26 februari 1945).



**Figuur 7.** Militaire aanwezigheid in het westen van het onderzoeksgebied. (Bron: luchtfoto 106G/4540-4269, 26 februari 1945).

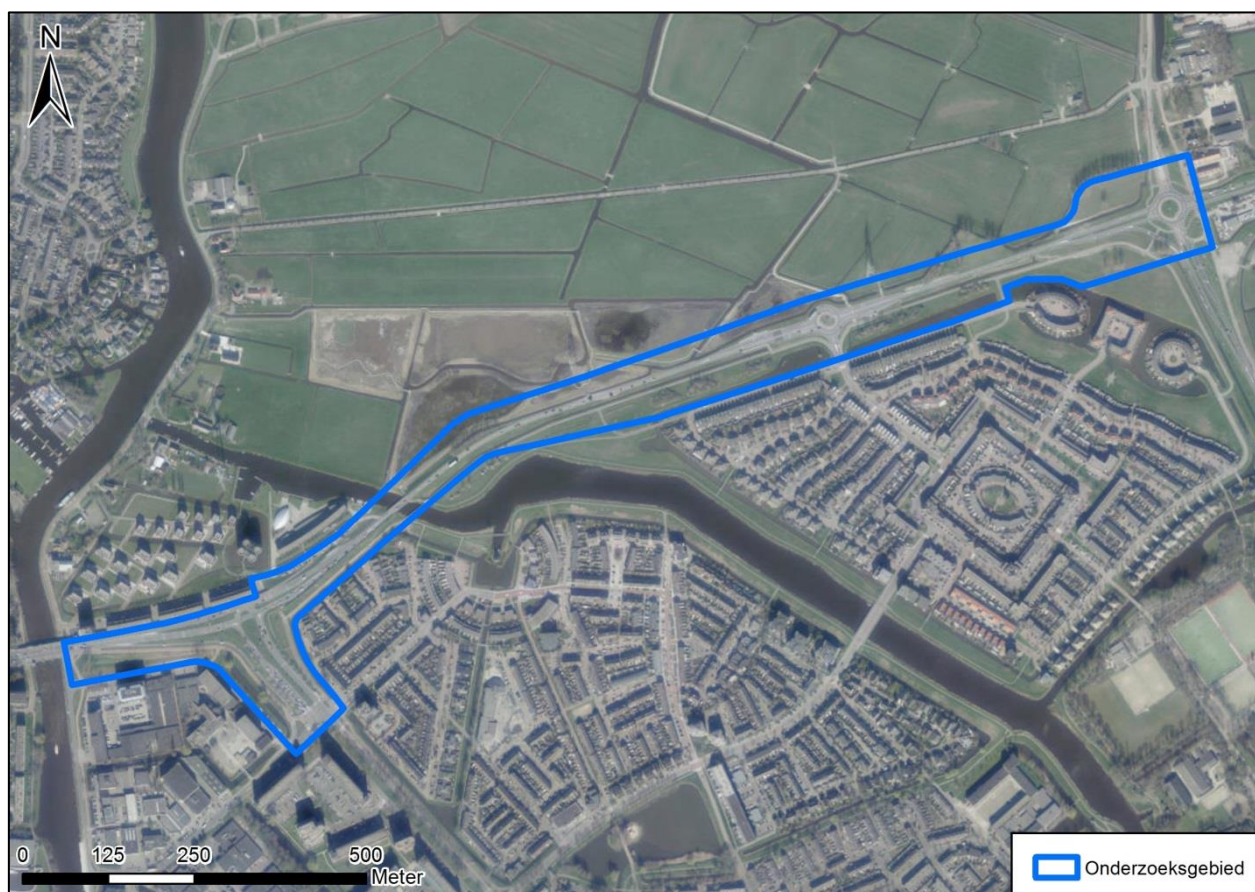
Verder zijn langs de Provinciale weg, op het tracé ten noorden van de Dwarswetering tot de oostelijke grens van het onderzoeksgebied, schuilgaten waargenomen. Deze waren bedoeld om bij luchtaanvallen dekking te zoeken, en hadden geen militaire functie. Voor het vooronderzoek zijn deze objecten daarom niet van belang.

Bij de luchtfoto-interpretatie zijn verder geen grondverstoringen waargenomen die in verband te brengen zijn met mogelijke oorlogshandelingen in de omgeving van het onderzoeksgebied.

## Naoorlogse luchtfoto's en satellietbeelden

Een vergelijking van de luchtfoto's uit de Tweede Wereldoorlog met huidige satellietbeelden laat zien dat er in het gebied ten noorden van het onderzoeksgebied sinds de Tweede Wereldoorlog weinig is veranderd, terwijl ten zuiden van de Provinciale Weg ingrijpende veranderingen hebben plaatsgevonden. De situatie ten tijde van de tweede Wereldoorlog is zichtbaar in figuur 5. De huidige situatie rond het onderzoeksgebied is weergegeven in onderstaande figuur. Voor de naoorlogse luchtfoto's is gekozen voor de 'World Imagery Map', beschikbaar gesteld door Esri Nederland. Dit bestand bevat recente satellietbeelden van hoge kwaliteit.

Zichtbaar is dat het wegdek en de aansluitingen van de provinciale weg sinds de Tweede Wereldoorlog geheel zijn vernieuwd. Aangenomen mag worden dat bij de aanleg van dit nieuwe tracé grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden.



**Figuur 8.** Het onderzoeksgebied op actuele satellietbeelden. (Bron: World Imagery via Esri Nederland).

## 4 Chronologie relevante gebeurtenissen

Saricon heeft op basis van de gegevens in hoofdstuk 3 een overzicht van gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog opgesteld, waarbij gebruik is gemaakt van alle op het moment van opstellen beschikbare bronnen. Deze bronnen zijn besproken in hoofdstuk 3 en opgenomen in de bronnenlijst in bijlage 2.

In onderstaande gebeurtenissenlijst is, vooruitlopend op hoofdstuk 5 van deze rapportage, direct een eerste beoordeling van de relevantie voor het onderzoeksgebied opgenomen. Daarbij is de volgende kleurschakering gehanteerd:

- Groen gemarkeerde gebeurtenissen zijn niet relevant, omdat zij met grote zekerheid buiten het onderzoeksgebied hebben plaatsgevonden, dan wel omdat het gaat om zaken op basis waarvan conform het WSCS-OCE geen verdacht gebied behoeft te worden aangemerkt;
- Van oranje gemarkeerde gebeurtenissen is onduidelijk of ze relevantie hebben voor het onderzoeksgebied, omdat de exacte locaties uit het beschikbare bronnenmateriaal niet duidelijk zijn geworden, en dus niet bekend is of het gaat om gebeurtenissen binnen de grenzen van het onderzoeksgebied;<sup>12</sup>
- Van rood gemarkeerde gebeurtenissen is het zeker dat ze binnen het onderzoeksgebied hebben plaatsgevonden, dan wel op een zodanig korte afstand buiten het onderzoeksgebied dat zij een nadere analyse verdienen.

**Gebeurtenissenlijst**

| Datum       | Omschrijving gebeurtenis                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | Bronnen                                                                                                                   | Beoordeling relevantie                                                                                                                                                                                                                                                       |
|-------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 10 mei 1940 | Duitse inval in Nederland. Boven de Zijllaan en Meyepolder vond een luchtgevecht plaats tussen een Duits toestel en een Nederlandse Fokker D21. De toestellen beschoten elkaar met boordwapengeschut, waardoor op de grond gewonden vielen.<br><br>De exacte locatie van deze gebeurtenis is niet bekend. Er zijn geen concrete aanwijzingen dat hierbij ook bommen werden afgeworpen.                                                                                 | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Literatuur</li> <li>• Gemeentearchief</li> </ul>                                 | Voor beschietingen door boordwapens hoeft conform het WSCS-OCE geen verdacht gebied te worden aangemerkt. Bovendien is de exacte locatie van inslagen van boordgeschut niet objectief te bepalen. Deze gebeurtenis is daarom verder niet relevant voor het onderzoeksgebied. |
| 14 mei 1940 | Duitse toestellen bombardeerden Leiderdorp. Er werden diverse boerderijen in de omgeving van Achthoven getroffen. Er zijn geen aanwijzingen dat het onderzoeksgebied bij deze gebeurtenis geraakt werd.                                                                                                                                                                                                                                                                | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Literatuur</li> <li>• Gemeentearchief</li> </ul>                                 | Deze gebeurtenis is niet relevant voor het onderzoek                                                                                                                                                                                                                         |
| 1942-1945   | In het dijklichaam langs de Provinciale weg lagen Duitse stellingen. Op luchtfoto's is een met prikkeldraad omringd verdedigingswerk zichtbaar, met daarbinnen een stelsel van loopgraven en wapenopstellingen. Volgens gegevens van de Geallieerde inlichtingendiensten ging het om opstellingen voor kleinkaliberwapens en drie geschutstellingen, waarvan er minimaal twee niet bezet leken te zijn. Een groot deel van dit complex lag binnen het onderzoeksgebied | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Literatuur</li> <li>• NIMH</li> <li>• Kadaster</li> <li>• Luchtfoto's</li> </ul> | Deze gebeurtenis is mogelijk relevant voor het onderzoeksgebied, en zal besproken worden in hoofdstuk 5.3                                                                                                                                                                    |

<sup>12</sup> Zie ook paragraaf 5.2, leemten in kennis. Paragraaf 6.5.2 van het WSCS-OCE vermeldt in dit kader: "Indicaties/contra-indicaties dienen een locatieverwijzing te hebben, aangezien deze essentieel is om te bepalen of de informatie relevant is voor de aanwezigheid van CE in het onderzoeksgebied."

## 5 Beoordeling bronnenmateriaal

### 5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt al het op het moment van opstellen van dit rapport beschikbare bronnenmateriaal beoordeeld, om vast te stellen of er voldoende indicaties zijn die duiden op de aanwezigheid van CE en/of restanten daarvan in het onderzoeksgebied, en om vast te stellen of er voldoende indicaties die duiden op de afwezigheid van CE in het onderzoeksgebied (zogenoeten contra-indicaties).

De basis voor deze beoordeling is de gebeurtenissenlijst in hoofdstuk 4. De gebeurtenissen in deze lijst zijn beoordeeld op relevantie aan de hand van onderstaande richtlijnen, afkomstig uit bijlage 3 van het WSCS-OCE. In de tabel is tevens opgenomen welke richtlijnen deze bijlage bevat voor het in horizontale zin afbakenen van het verdachte gebied. Waar de tweede kolom geen inhoud bevat, betekent dit dat het WSCS-OCE hierover niets vermeldt. Dit betekent dus niet dat er geen verdacht gebied volgt.

Saricon heeft daarnaast gebruik gemaakt van de methoden welke in concept zijn opgesteld door de werkgroep voor onderzoek van de Vereniging voor Explosieven Opsporing (VEO). Deze methoden zullen worden opgenomen in het toekomstige private certificatieschema Vooronderzoek & Risicoanalyse. Voor dit onderzoek is relevant dat de afbakeningsmethode voor een verdedigingswerk in het private certificatieschema Vooronderzoek & Risicoanalyse zal komen te vervallen: het verdacht gebied zal niet langer worden afgebakend op de grenzen van het verdedigingswerk, maar op grond van de individueel waargenomen objecten.

#### Indicatie en wijze van afbakening volgens bijlage 3 van de WSCS-OCE.

| Indicatie voor aanwezigheid CE                                    | Afbakening volgens WSCS-OCE                                                                                                                                   |
|-------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Mogelijke locaties van dump of achterblijven van CE</b>        |                                                                                                                                                               |
| Verdedigingswerk                                                  | Het grondgebied binnen de grenzen van het verdedigingswerk is verdacht. De grenzen worden bij voorkeur bepaald aan de hand van georeferencieerde luchtfoto's. |
| Geschutopstelling (statisch en mobiel)                            | 25 meter rondom het hart van de geschutopstelling, maar niet verder dan een eventueel aangrenzende watergang.                                                 |
| Wapenopstelling (machinegeweer of ander (semi)-automatisch wapen) | Locatie van de wapenopstelling.                                                                                                                               |
| Munitieopslag in open veld                                        | Locatie van de veldopslaglocatie.                                                                                                                             |
| Loopgraaf, vermoedelijk militair gebruik                          | Het gebied binnen de contouren van de loopgraaf is verdacht, bij voorkeur bepaald aan de hand van georeferencieerde luchtfoto's.                              |
| Loopgraaf, vermoedelijk alleen schuilinrichting                   | Onverdacht.                                                                                                                                                   |
| Mangaten, vermoedelijk militair gebruik (schuttersputten)         |                                                                                                                                                               |
| Mangaten, vermoedelijk alleen schuilinrichting                    | Onverdacht.                                                                                                                                                   |
| Versperringen (zoals strandversperringen en drakentanden)         | Onverdacht, tenzij er indicaties zijn dat CE deel uitmaken van de versperring.                                                                                |

### 5.2 Leemten in kennis

Bij het vertalen van de historische informatie die is besproken in dit hoofdstuk naar verdachte gebieden gelden verschillende leemten in kennis. Deze kunnen bijvoorbeeld voortkomen uit het ontbreken van historisch bronnenmateriaal, beperkingen aan de mogelijkheden van luchtfoto-interpretatie, en het niet achterhalen van concrete locaties van gebeurtenissen of objecten.

De leemten in kennis zijn hieronder opgesomd. Hierbij is zo veel mogelijk vermeld, welke in hoofdstuk 3 besproken gebeurtenissen niet tot een concrete locatie zijn herleid. Dit conform punt 3 van paragraaf 6.5.2 van het WSCS-OCE.

- Een deel van de in de literatuur en archieven aangetroffen beschrijvingen van locaties van mogelijk relevante oorlogshandelingen en/of munitievondsten is niet herleid tot locaties in de huidige topografie. De bronnen vermelden in veel gevallen slechts de naam van de getroffen personen, waarbij geen concreet adres wordt genoemd. Enkele mogelijk relevante gebeurtenissen zijn daardoor niet herleid tot een concrete locatie;

- De luchtfoto's uit de oorlogsperiode die bij de luchtfoto-interpretatie zijn gebruikt, dekken het onderzoeksgebied vanaf 25 juli 1943 tot het einde van de Tweede Wereldoorlog. Eventuele oorlogshandelingen die voor 25 juli 1943 in het onderzoeksgebied hebben plaatsgevonden konden daarom niet aan de hand van luchtfoto's geverifieerd worden. Er zijn echter geen aanwijzingen dat zich in deze periode binnen het onderzoeksgebied relevante gebeurtenissen hebben voorgedaan.
- Inslagen van luchtafweergeschut hebben een spontaan karakter en kunnen daarom niet worden meegenomen bij het beoordelen van het bronnenmateriaal;
- Informatie over munitieplaatsingen in de periode 1940-1970 is veelal niet bewaard gebleven, niet gearchiveerd dan wel niet centraal gedocumenteerd, waardoor het binnen de scope van dit vooronderzoek CE niet mogelijk is hiervan een overzicht samen te stellen waarvan kan worden gesteld dat dit (min of meer) volledig is;
- Het ruimrapport 19980412 kon niet worden aangeleverd door de EODD/SSA;
- Niet alle boven Nederland uitgevoerde bomafwerpen zijn van geallieerde zijde even nauwkeurig geregistreerd. Met name 'willekeurige' afwerpen (*jettisons*) als gevolg van het in nood geraken van bommenwerpers zijn hierdoor moeilijker onderzoekbaar.<sup>13</sup>

### 5.3 Beoordeling relevantie gebeurtenissen voor het onderzoeksgebied

In deze paragraaf wordt besproken in hoeverre de gebeurtenissen die zijn genoemd in hoofdstuk 4 relevantie hebben voor de mogelijke aanwezigheid van CE in het onderzoeksgebied. Hierbij zijn de richtlijnen die zijn opgenomen in bijlage 3 van het WSCS-OCE (zie paragraaf 5.1) zo goed als mogelijk gevolgd. Waar het WSCS-OCE geen werkbaar richtlijn geeft voor de specifieke situatie in het onderzoeksgebied, zal de door Saricon gehanteerde werkwijze worden gemotiveerd.

Wellicht ten overvloede wordt hier vermeld, dat hierbij in principe alleen een beoordeling is gegeven van de relevantie voor het gebied aangegeven als onderzoeksgebied in paragraaf 2.4 – de genoemde gebeurtenissen kunnen wel relevantie hebben voor gebieden buiten dit gebied.

#### Duitse militaire aanwezigheid

Uit verschillende bronnen is gebleken dat binnen het onderzoeksgebied, en in de directe omgeving daarvan, Duitse militaire verdedigingswerken zijn ingericht. De aanwezigheid van deze verdedigingswerken vormt een indicatie voor de aanwezigheid van CE binnen het onderzoeksgebied: mogelijk zijn binnen deze verdedigingswerken CE achtergebleven of gedumpt. Deze militaire aanwezigheid moet dan ook als relevant voor het onderzoeksgebied worden beschouwd.

De volgende werken die in het onderzoeksgebied zijn waargenomen, moeten conform het WSCS-OCE als verdacht worden beschouwd:

#### Loopgraven en (open) wapenopstellingen voor kleinkaliberwapens

Binnen het onderzoeksgebied en in de directe omgeving daarvan werd een stelsel van loopgraven aangelegd. Mogelijk zijn binnen deze loopgraven CE achtergebleven of gedumpt. Het WSCS-OCE geeft als richtlijn dat van loopgraven, die vermoedelijk bestemd waren voor militair gebruik, het gebied binnen de contouren van de loopgraaf als verdacht moet worden aangemerkt. Op grond van deze indicaties ziet Saricon voldoende aanleiding om een verdacht gebied aan te merken.

Het loopgravenstelsel vormde de verbinding tussen enkele open wapenopstellingen, waarin vermoedelijk mitrailleurs of andere kleinkaliberwapens stonden opgesteld. Ook hierin kunnen CE zijn achtergebleven of gedumpt. Het WSCS-OCE geeft als richtlijn dat de locaties van deze wapenopstellingen als verdacht moeten worden aangemerkt. Ook hier ziet Saricon voldoende aanleiding om een verdacht gebied aan te merken.

#### Geschutopstellingen

Binnen het verdedigingswerk waren volgens de Geallieerde inlichtingendiensten, die hun informatie verwerkte in een Defence Overprint, drie opstellingen voor antitankgeschut met een kaliber van maximaal 10,5 cm aanwezig. Bij twee

<sup>13</sup> Een noodsituatie kon zich voordoen wanneer een bommenwerper werd opgejaagd door een vijandelijk jachtvliegtuig, omdat het was aangeschoten door luchtafweer, of door allerlei technische problemen. Ook kon het gebeuren dat als gevolg van een mechanische storing (een deel van) de bommenlading boven het doelwit niet uit het bommenruim was losgekomen (een zogenaamde hang-up). In alle gevallen werd bij zo'n 'willekeurige' afworp door geallieerde bommenwerpers gesproken van een 'jettison' (werkwoord: to jettison). Een jettison kon echter ook als oorzaak hebben dat er eerder geen geschikte doelwitten waren gevonden en men de bommen kwijt wilde alvorens de terugtocht naar de vliegbasis te aanvaarden. Wanneer het toestel niet terugkeerde op de basis, konden de noodafwerpen uiteraard niet in logboeken worden geregistreerd. En wanneer het toestel wel terugkeerde, was de plaats van de afworp voor de bemanning vaak niet geheel duidelijk geweest.

antitankkanonnen, die ten zuiden van de weg zouden staan, werd op de kaart het symbool 'u' weergegeven, waarmee werd aangegeven dat deze stellingen niet bezet ('unoccupied') waren.

Voor een geschutopstelling dient conform het WSCS-OCE een verdacht gebied te worden afgebakend van 25 meter rondom het hart van de geschutopstelling, maar niet verder dan een eventueel aangrenzende watergang. Hoewel Saricon voldoende aanleiding ziet om voor de aanwezigheid van deze geschutstellingen een verdacht gebied aan te merken, zou deze afbakening een verdacht gebied opleveren dat naar oordeel van Saricon onverdedigbaar groot is in relatie tot de in dit gebied te verwachten CE. Daarom beperkt Saricon de omvang van het verdacht gebied tot de locatie van de geschutstelling zelf. De afbakening in horizontale zin zal worden toegelicht in de volgende paragraaf.

## 5.4 Horizontale begrenzing verdacht gebied

Op basis van de in de voorgaande paragraaf besproken relevante gebeurtenissen, zijn er binnen het onderzoeksgebied gebieden als verdacht aangemerkt. Deze verdachte gebieden zijn weergegeven op de CE-bodembelastingkaart in bijlage 3 met kenmerk 17S050-BB-02. In deze paragraaf zal de horizontale begrenzing van de verdachte gebieden worden besproken.

### Tolerantie

Bij het aanmerken van verdachte gebieden op basis van objecten en gebeurtenissen die zijn waargenomen op luchtfoto's en kaartmateriaal en zijn ingetekend in GIS, is, conform het WSCS-OCE, een extra buffer aan het verdachte gebied toegevoegd. Deze moet de afwijking compenseren die ontstaat bij het positioneren van luchtfoto's en kaartmateriaal in GIS. Zelfs bij zeer nauwgezet werk in het positioneren kan een afwijking ontstaan ten opzichte van de werkelijke situatie. Dit kan meerdere oorzaken hebben. De belangrijkste zijn: (perspectief)vervalsingen die zijn ontstaan tijdens het maken van de opname en vervormingen die zijn ontstaan vanwege de veroudering van analogo fotomateriaal. Voorts te weinig overeenkomst tussen de huidige topografie ten opzichte van de situatie in de Tweede Wereldoorlog. Hierdoor kunnen niet genoeg referentiepunten gebruikt worden bij het positioneren van een luchtfoto en is het niet mogelijk een correcte transformatie van de foto toe te passen. Afwijkingen kunnen ook ontstaan bij het intekenen van gebeurtenissen in GIS aan de hand van kaartmateriaal uit de oorlogsperiode. Deze kaarten kunnen minder nauwkeurig zijn dan de kaarten die heden worden gebruikt.

Omdat de afwijking niet exact te kwantificeren is, maakt Saricon een inschatting van de nauwkeurigheid in een aantal categorieën. Dit resulteert in een extra veiligheidsbuffer bij het aanmerken van verdachte gebieden, zogenoemde tolerantie. Deze moet waarborgen dat de locaties van waarnemingen op kaart- en fotomateriaal overeenkomen met de locatie die in de huidige situatie wordt aangemerkt. Saricon beschouwt 5 meter als de minimale tolerantiegraad voor bronmateriaal uit de oorlogsperiode, aangezien ook bij een optimale positionering de resolutie van het geïmagineerde materiaal een precisie van enkele centimeters – zoals met hedendaags materiaal gebruikelijk is – onmogelijk maakt.

In dit onderzoek is een tolerantiegraad aangehouden van 5 meter.

### Gebruik richtlijnen WSCS-OCE

In paragraaf 5.1 zijn de richtlijnen die het WSCS-OCE bevat voor het in horizontale zin afbakenen van het verdacht gebied genoemd. Bij het afbakenen van verdachte gebieden voor de aanwezigheid van geschutopstellingen is afgeweken van de in het WSCS-OCE opgegeven richtlijnen: in plaats van een straal van 25 meter rond de stelling is alleen de contour van de stelling als verdacht aangemerkt.

De afbakening is als volgt tot stand gekomen: de contouren van de op geïmagineerde luchtfoto's waargenomen wapenopstellingen en loopgraven zijn als verdacht aangemerkt. Voor loopgraven en opstellingen voor kleinkaliberwapens is hiervoor een contour met een straal van 1 meter vastgesteld. De geschutopstellingen zijn iets groter, zodat hiervoor een contour met een straal van 2 meter is vastgesteld. Daarnaast is voor tolerantie een straal van 5 meter in acht genomen worden. Het verdacht gebied rondom de waargenomen wapenopstellingen is afgebakend door rond het hart van de wapenopstelling een cirkel te trekken met een straal van 6 meter voor loopgraven en opstellingen voor kleinkaliberwapens, en 7 meter voor geschutopstellingen.

Omdat in het kader van dit onderzoek alleen uitspraken worden gedaan over het onderzoeksgebied zoals weergegeven in hoofdstuk 2.4, is het verdacht gebied afgesneden op de grenzen van het onderzoeksgebied. De horizontale begrenzing van de verdachte gebieden is weergegeven in onderstaande figuur en op de CE-bodembelastingkaart in bijlage 3.



**Figuur 9.** De indicaties voor militaire aanwezigheid en de op grond daarvan vastgestelde verdachte gebieden. (Bron: luchtfoto 106G/4540-4269, 26 februari 1945).

## 5.5 Soort en verschijningsvorm van CE

In de verdachte gebieden moet rekening worden gehouden met de aanwezigheid van diverse hoofd- en subsoorten van CE. In het bronnenmateriaal zijn onvoldoende aanwijzingen gevonden op grond waarvan subsoorten van CE gespecificeerd kunnen worden. Ook over de aantallen aan te treffen CE zijn op basis van het beschikbare feitenmateriaal geen zinnige uitspraken te doen.

In de gebieden die verdacht zijn op grond van de aanwezigheid van loopgraven en wapenopstellingen voor kleinkaliberwapens (verdacht gebied A) zijn de volgende hoofd- en subsoorten te verwachten:

### Soort en verschijningsvorm van CE

| Hoofdsoort                  | Subsoort                                   | Kaliber / gewichtsklasse | Nationaliteit | Verschijningsvorm    | Maximaal aantal aan te treffen |
|-----------------------------|--------------------------------------------|--------------------------|---------------|----------------------|--------------------------------|
| Kleinkalibermunitie         | Diversen                                   | Diversen                 | Duits         | Gedumpte of Begraven | Onbekend                       |
| Handgranaten                | Scherfgranaat, aanvalsgranaat, rookgranaat |                          |               |                      |                                |
| Geweergranaten              | Scherfgranaat, anti-tankpantsergranaat     |                          |               |                      |                                |
| Munitie voor granaatwerpers | antitankbriantgranaat                      |                          |               |                      |                                |
| Toebehoren van munitie      | n.v.t.                                     | n.v.t.                   |               |                      |                                |

In de gebieden die verdacht zijn op grond van de aanwezigheid van geschutsopstellingen (verdacht gebied B) zijn de volgende hoofd- en subsoorten te verwachten:

#### Soort en verschijningsvorm van CE

Soort en verschijningsvorm van OZ

| Hoofdsoort                  | Subsoort | Kaliber / gewichtsklasse | Nationaliteit | Verschijningsvorm   | Maximaal aantal aan te treffen |
|-----------------------------|----------|--------------------------|---------------|---------------------|--------------------------------|
| Kleinkalibermunitie         | Diversen | Diversen                 | Duits         | Gedumpt of Begraven | Onbekend                       |
| Geschutmunitie              |          | 3,7 cm t/m 10,5 cm       |               |                     |                                |
| Handgranaten                |          | Diversen                 |               |                     |                                |
| Geweergranaten              |          |                          |               |                     |                                |
| Munitie voor granaatwerpers |          |                          |               |                     |                                |
| Toebehoren van munitie      | n.v.t.   | n.v.t.                   |               |                     |                                |

## 5.6 Verticale begrenzing verdacht gebied

De verticale begrenzing van het verdacht gebied bestaat uit een bovengrens en een ondergrens. De ondergrens is de maximale (indringings)diepte van een explosief in de bodem. De bovengrens is het maaiveld tijdens de Tweede Wereldoorlog.

#### Maaiveldhoogte

De bovengrens kan afwijken van de huidige maaiveldhoogte als er sprake is geweest van naoorlogse bodemgerelateerde werkzaamheden waarbij grondpakketten zijn afgegraven of het maaiveld uit de oorlog is opgehoogd. In het kader van deze opdracht is geen onderzoek verricht naar naoorlogs grondverzet, anders dan wat zichtbaar was na vergelijking van luchtfoto's uit de Tweede Wereldoorlog met hedendaagse satellietbeelden. Saricon gaat er dan ook van uit dat in gebieden waar geen zichtbare afgravingen of ophogingen hebben plaatsgevonden, de hoogte van het maaiveld in het verdachte gebied gelijk is gebleven aan de hoogte van het maaiveld in de Tweede Wereldoorlog.

De historische maaiveldhoogte kon aan de hand van de bij Saricon beschikbare stafkaarten niet worden bepaald. De kaarten uit de oorlogsperiode bevatten geen informatie over de hoogte van het maaiveld in de Zijllaan en Meijepolder. Vanaf het midden van de jaren zestig zijn kaarten beschikbaar waarop voor de Zijllaan- en Meijepolder een maaiveldhoogte van -1,50 meter NAP staat aangegeven. Over de hoogte van de (voormalige) spoordijk is echter geen historische informatie beschikbaar. Daarom wordt de aanname gedaan dat de hoogte van de spoordijk sinds de Tweede Wereldoorlog gelijk is gebleven.

Met behulp van het Actueel Hoogtebestand Nederland is de actuele maaiveldhoogte binnen de verdachte gebieden globaal vastgesteld op +4,00 meter NAP. Hierbij moet worden opgemerkt dat binnen het onderzoeksgebied hoogteverschillen voorkomen. Saricon adviseert daarom voorafgaand aan eventuele werkzaamheden de exacte maaiveldhoogte in het werkgebied te bepalen.

#### Maximale diepteligging gedumpte CE

De maximale diepteligging van de in het onderzoeksgebied te verwachten CE zal niet dieper zijn dan de bodem van de ten tijde van de oorlog aanwezige wapenopstellingen of loopgraven. Door Saricon is empirisch vastgesteld dat dergelijke opstellingen over het algemeen niet dieper zijn dan 1,50 meter ten opzichte van het toenmalige maaiveld. Ervan uitgaande dat de maaiveldhoogtes gelijk zijn gebleven, wordt de maximale diepteligging ten opzichte van het huidige maaiveld dan ook vastgesteld op 1,50 meter.

#### Minimale diepteligging gedumpte CE

Saricon gaat ervan uit dat de in het onderzoeksgebied te verwachten CE op de bodem van de wapenopstelling of loopgraaf zullen liggen, of in elk geval niet hoger dan 50 centimeter boven de bodem van het betreffende object zullen liggen. De eerste meter onder het historisch maaiveld geldt daarom als onverdacht.

#### Overzicht verticale begrenzing verdachte gebieden

In het onderstaande overzicht wordt de maximale diepteligging van de binnen het verdacht gebied te verwachten CE weergegeven. De diepteligging is voor beide verdachte gebieden gelijk. Hierbij moet opgemerkt worden dat de diepteligging ten opzichte van NAP bij benadering gegeven is. Saricon adviseert om voor aanvang van eventuele werkzaamheden de exacte maaiveldhoogte in het werkgebied vast te stellen.

## Maximale diepteligging:

| Soort CE | Maximale diepteligging t.o.v. maaiveld gedurende de oorlog | Maximale diepteligging t.o.v. huidige maaiveld | Maximale diepteligging t.o.v. NAP |
|----------|------------------------------------------------------------|------------------------------------------------|-----------------------------------|
| Diversen | -1,50 meter                                                | -1,50 meter                                    | +2,50 meter NAP                   |

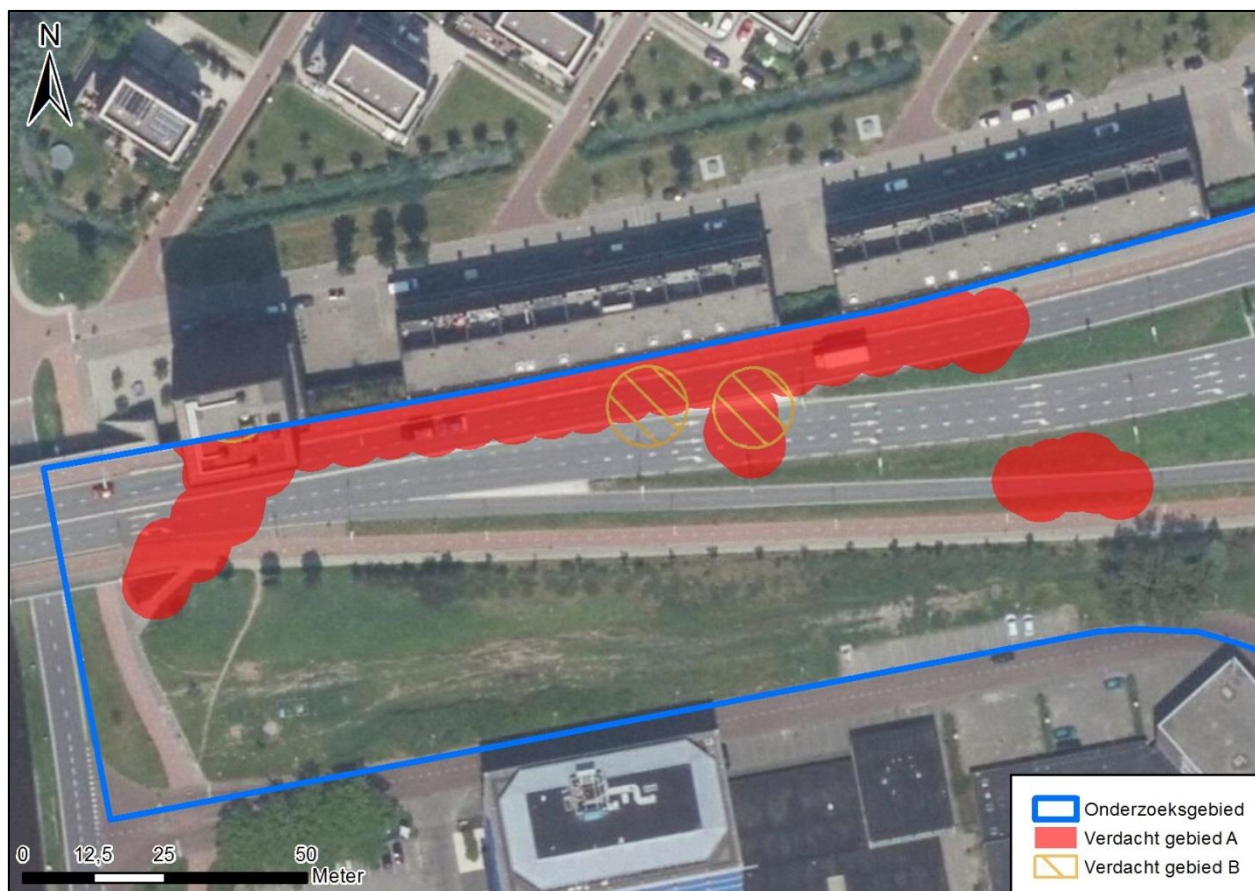
## Minimale diepteligging:

| Soort CE | Minimale diepteligging t.o.v. maaiveld gedurende de oorlog | Minimale diepteligging t.o.v. huidige maaiveld | Minimale diepteligging t.o.v. NAP |
|----------|------------------------------------------------------------|------------------------------------------------|-----------------------------------|
| Diversen | -1,00 meter                                                | -1,00 meter                                    | +3,00 meter NAP                   |

## 5.7 Contra-indicaties

Naoorlogse ontwikkelingen in het onderzoeksgebied kunnen een contra-indicatie zijn voor de aanwezigheid van CE. In het kader van deze opdracht is echter geen onderzoek gedaan naar eventuele naoorlogse ontwikkelingen in het onderzoeksgebied die een contra-indicatie kunnen zijn voor de aanwezigheid van CE. Het onderzoek naar de naoorlogse ontwikkelingen beperkt zich tot een vergelijking van luchtfoto's uit de Tweede Wereldoorlog met de huidige satellietbeelden van de onderzoeksgebieden (zie paragraaf 3.17).

In de onderstaande figuur is het verdacht gebied in de huidige situatie weergegeven. Zichtbaar is dat de Provinciale weg (Oude Spoorbaan) naoorlogs is vernieuwd en verbreed. Saricon heeft geen nader onderzoek gedaan naar deze werkzaamheden, waardoor de werkdiepte niet bekend is. Daarom is er onvoldoende aanleiding om het verdacht gebied op grond van contra-indicaties te verkleinen. Mocht bij vervolgonderzoek blijken dat de bodem bij deze werkzaamheden tot een diepte van 1,50 meter onder het maaiveld werd geroerd, dan mag worden aangenomen dat eventueel aanwezige CE bij deze werkzaamheden zullen zijn opgemerkt en verwijderd.



**Figuur 10.** De verdachte gebieden op actuele luchtfoto's (Bron: LuchtfotoNL 2015 (50cm) via Esri).

## 6 Conclusie en aanbevelingen

---

### 6.1 Conclusie

In opdracht van de Gemeente Leiden heeft Saricon een vooronderzoek CE uitgevoerd ter plaatse van de Leidse Ring Noord te Leiderdorp. Aanleiding voor het vooronderzoek vormen voorgenomen reconstructiewerkzaamheden aan tunnels en kruisingen.

Op basis van de beoordeling van alle op het moment van opstellen van dit rapport beschikbare bronnenmateriaal is geconcludeerd dat er voldoende indicaties zijn om te spreken van de mogelijke aanwezigheid van CE binnen het onderzoeksgebied. Het onderzoeksgebied is derhalve gedeeltelijk **verdacht** op de aanwezigheid van CE.

Als gevolg van militaire aanwezigheid gedurende de Tweede Wereldoorlog kunnen kleinkalibermunitie, geschutmunitie, hand- en geweergranaten, munitie voor granaatwerpers en toebehoren van munitie in gedumpte of begraven toestand binnen het onderzoeksgebied zijn achtergebleven. Dit is gespecificeerd op de CE-bodembelastingkaart in bijlage 3. De minimale en maximale diepteligging van CE is besproken in paragraaf 5.6.

### 6.2 Advies vervolgtraject

Saricon adviseert om voor aanvang van de geplande werkzaamheden binnen de verdachte gebieden een CE risico-analyse (voorheen: Projectgebonden Risicoanalyse) te laten uitvoeren. Hierin kan de relevantie van de verdachte gebieden voor de uit te voeren werkzaamheden worden bepaald, en kunnen mogelijkheden voor beheersmaatregelen worden onderzocht. Ook kan de relevantie van de naoorlogs in het onderzoeksgebied uitgevoerde werkzaamheden worden beoordeeld, waardoor op grond daarvan mogelijk verdachte gebieden kunnen worden verkleind, danwel kunnen vervallen.

In de onverdachte delen van het onderzoeksgebied kunnen de werkzaamheden op reguliere wijze worden uitgevoerd.

Mochten bij werkzaamheden in de onverdachte gebieden toch spontaan CE worden aangetroffen dan is het zaak dat een procedure in werking wordt gesteld om het risico tot een minimum te beperken. De politie moet worden gewaarschuwd, die de EODD van een eventuele vondst in kennis kan stellen.

Tot slot adviseert Saricon een afschrift van dit rapport naar de gemeente Leiderdorp te versturen zodat het bevoegd gezag op de hoogte is van de mogelijke aanwezigheid van CE binnen gedeelten van deze gemeente.

## 7 Bijlagen

---

## **7.1 Bijlage 1: Distributielijst**

- Opdrachtgever: Gemeente Leiden;
- Saricon.

## 7.2 Bijlage 2: Bronnenlijst

### Rapportages van eerdere (voor)onderzoeken:

- 'Vooronderzoek Conventionele Explosieven Leiden Ringweg Oost', Saricon, kenmerk 12S068-VO-01, d.d. 28 augustus 2012;
- 'Vooronderzoek Conventionele Explosieven Gemeente Leiden', Saricon, kenmerk 13S136-VO-01, d.d. 17 oktober 2014.

### Literatuur:

- Amersfoort, A. en P. Kamphuis (red.), *Mei 1940. De strijd op Nederlands grondgebied* (Den Haag 2012);
- Klep, C. en B. Schoenmaker, *De bevrijding van Nederland 1944-1945. Oorlog op de flank* (Den Haag 1995);
- Meijers, A.H., *Achtung Minen – Danger Mines. Het ruimen van landmijnen in Nederland 1940-1947* (Soesterberg 2013);
- Pieterse-Zwetsloot, R., *Naar de overkant 1940-1945. Leiderdorp, Zoeterwoude Hoge Rijndijk bevrijding* (z.p. [Alphen a/d Rijn] 2002);
- Studiegroep Luchtoorlog 1939-1945, *Verliesregister 1939-1945. Alle militaire vliegtuigverliezen in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog* (z.p. 2008);
- Versprille, A.J., *Leiderdorp aan Jaagpad en snelweg. 1200 jaar wonen* (Alphen a/d Rijn 1979);
- Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil. ...Kroniek van een luchtoorlog Deel 1 & Deel 2* (Almere, 1992);

### Websites

- [www.ahn.nl](http://www.ahn.nl)
- [www.verliesregister.studiegroeppluchtoorlog.nl](http://www.verliesregister.studiegroeppluchtoorlog.nl)

### Gemeente- en streekarchieven:

#### **Erfgoed leiden en Omstreken, Leiden:**

| Toegangsnummer                                | Inventarisnummer | Omschrijving                                                                                |
|-----------------------------------------------|------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>0810</b><br>Gemeente Leiderdorp, 1934-1985 | 1736             | Stukken betreffende personeel Luchtbeschermingsdienst LPD, 1938-1946                        |
|                                               | 1737             | Stukken betreffende organisatie luchtbescherming, 1939-1945                                 |
|                                               | 1746             | Stukken betreffende ontploffingen en ontbrandingen, 1955-1980                               |
|                                               | 1960             | Stukken betreffende oorlogsschade te Leiderdorp en de vergoeding voor de herbouw, 1947-1955 |
| <b>Bibliotheekcollectie</b>                   | G12A2-7          | Oorlogsdocumenten H.J. Dingjan                                                              |

### Nationaal Archief, Den Haag:

| Toegangsnummer                                                                   | Inventarisnummer | Omschrijving                                                                                                              |
|----------------------------------------------------------------------------------|------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>2.04.53.15</b><br>Archief Inspectie Bescherming Bevolking Luchtaanvallen      | 39               | Correspondentie Commissaris der Koningin in Zuid-Holland                                                                  |
|                                                                                  | 76               | Meldingen en processen-verbaal ontvangen van gemeenten over geallieerde luchtafweertactiviteiten, 1940-1941, Zuid-Holland |
| <b>2.04.110</b><br>Ministerie van Binnenlandse Zaken, Korps Hulpverleningsdienst | 4                | Agenda van ingekomen en uitgegane stukken, 1957-1958                                                                      |
|                                                                                  | 5                | Correspondentie van de Hulpverleningsdienst, 1959-1974                                                                    |
|                                                                                  | 10               | Stukken betreffende dankbetuigingen voor verrichte werkzaamheden, 1945-1970                                               |
|                                                                                  | 11               | Stukken betreffende de geschiedenis van het Korps Hulpverleningsdienst, 1968-1971                                         |
|                                                                                  | 15               | Registers met krantenknipsels inzake explosieven, 1945-1959                                                               |
|                                                                                  | 20               | Registers met krantenknipsels inzake explosieven, 1945-1957                                                               |

| Toegangsnummer                                                      | Inventarisnummer | Omschrijving                                                                                                                                                                                  |
|---------------------------------------------------------------------|------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                     | 21               | Registers met krantenknipsels inzake explosieven, 1945-1959                                                                                                                                   |
|                                                                     | 22               | Stukken betreffende diverse verzoeken om inlichtingen, 1959-1971                                                                                                                              |
|                                                                     | 26               | Stukken betreffende diverse verzoeken om inlichtingen, 1959-1971                                                                                                                              |
|                                                                     | 27               | Verzameling krantenknipsels inzake de Hulpverleningsdienst, 1947-1970                                                                                                                         |
|                                                                     | 28               | Registers met krantenknipsels inzake explosieven, 1945-1959                                                                                                                                   |
|                                                                     | 47               | Stukken betreffende de bewaking van munitiedumps, 1947.                                                                                                                                       |
|                                                                     | 51 t/m 66        | Registers inzake meldingen van geruimde explosieven. Diverse kringen, 1954-1967.                                                                                                              |
|                                                                     | 68               | Stukken betreffende het dumpen van munitie in zee, 1960-1971.                                                                                                                                 |
| <b>3.09.34</b><br>Archief Militair Gezag in Zuid-Holland, 1944-1947 | 43               | PMC Zuid-Holland, Quarles van Ufford, 4 september 1944-31 juli 1945 / Stukken betreffende de opsporing en opruiming van mijnen, bommen, munitie en andere explosieven, 1945                   |
|                                                                     | 146              | PMC Zuid-Holland, Bloemarts, 1 okt 1945-24 nov 1945 / Stukken betreffende de opsporing en opruiming van mijnen, bommen, munitie en andere explosieven, 1945                                   |
|                                                                     | 147              | PMC Zuid-Holland, Bloemarts, 1 okt 1945-24 nov 1945 / Stukken betreffende het onderzoek naar verongelukte geallieerde vliegtuigen en hun bemanningen en de berging van vliegtuigwrakken, 1945 |
|                                                                     | 575              | DMC Leiden / Stukken betreffende de opruiming van mijnen, munitie en andere explosieven, 1945                                                                                                 |

#### Semistatistische Archiefdiensten Ministerie van Defensie (SSA), Rijswijk:

- Archief van de Mijn- en Munitie Opruimings Dienst (MMOD) 1945-1947.

#### Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), Den Haag:

| Toegangsnummer                                                                                                                                                                                                | Inventarisnummer | Omschrijving                                                                                                                                                   |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>575</b><br>Collectie Duitse verdedigingswerken en inundaties van Nederlands grondgebied in de oorlog en rapporten van militaire aard vanuit bezet Nederland aan het Bureau Inlichtingen Londen, 1940-1945. | 23               | Kaart met de plaats der versterkingen van Leiden en omgeving.                                                                                                  |
|                                                                                                                                                                                                               | 26               | Bericht J.A. 239, d.d. 15 januari 1945, Toestand van verdedigingswerken in Leiderdorp en Hoge Rijndijk.                                                        |
|                                                                                                                                                                                                               |                  | Bericht J.A. 252, d.d. 30 januari 1945, Locatie en bemanning luis-terpost te Leiderdorp.                                                                       |
|                                                                                                                                                                                                               | 56               | Bericht J.A. 311, d.d. 23 februari 1945, Troepensterkte en troepenlegering in de gemeenten (...) Leiden, Leiderdorp.                                           |
|                                                                                                                                                                                                               |                  | Bericht J.A. 336, d.d. 27 februari 1945, Troepenlegering en stellingcontrole in Leiderdorp.                                                                    |
|                                                                                                                                                                                                               |                  | Bericht J.A. 349, d.d. 6 maart 1945, Troepensterkte en troepenlegering in de gemeenten (...) Leiden, Leiderdorp.                                               |
|                                                                                                                                                                                                               | 57               | Bericht J.A. 153, Bewaking van bruggen en spoorwegen in Leiden en omgeving                                                                                     |
|                                                                                                                                                                                                               | 58               | Bericht J.A. 416, d.d. 21 maart 1945, Samenstelling en legering van troepen te Leiden, (...) Leiderdorp.                                                       |
|                                                                                                                                                                                                               |                  | Bericht J.A. 440, d.d. 12 april 1945, Legering troepen in Leiden, Leiderdorp en Wassenaar, tevens radiopost in Leiderdorp.                                     |
|                                                                                                                                                                                                               |                  | Bericht J.A. 459, d.d. 17 april 1945, Bewaking brug over het Rijn-Schiekanaal (...) en resultaten luchtaanval 17 april 1945 op de Hoogmadeseweg in Leiderdorp. |
|                                                                                                                                                                                                               |                  | Bericht J.A. 504, d.d. 1 mei 1945, Bezetting leiderdorp-Zoeterwoude                                                                                            |
|                                                                                                                                                                                                               |                  | Bericht J.A. 508, d.d. 3 mei 1945, Inundaties, troepenlegeringen                                                                                               |

| Toegangsnummer | Inventarisnummer | Omschrijving                                                                                                      |
|----------------|------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                |                  | en opstellingen.                                                                                                  |
|                | 148              | Kaarten van Duitse verdedigingswerken / 17 november 1943, Leiden e.o.                                             |
|                | 211              | Kaart Molen A-192, d.d. 5 april 1944, Verdedigingslinie om Leiden I en II.                                        |
|                | 221              | Kaart Vlaggen-239, d.d. 23 oktober 1944, Verdedigingswerken N/O van Leiden.                                       |
|                | 252              | Bericht E/177145, december 1944, Order of Battle, Leiden en omgeving                                              |
|                | 283              | Bericht E/1239/45, 16 januari 1945, situatieschets met omschrijving verdedigingswerken in de omgeving van Leiden. |
|                | 321              | Kaart Vlaggen-282, d.d. 23 december 1944, Verdedigingswerken tussen Leiden en Warmond.                            |
|                | 324              | Bericht E/2136, d.d. 26 januari 1945, Kaart van Leiden en omgeving.                                               |
|                | 396              | Bericht GB/6407/44, mei 1944, Voorbereiding vernietiging bruggen te Leiden                                        |
|                | 458              | Bericht E/389/45, november/december 1944, vernielingen bruggen Leiden.                                            |
|                | 474              | Bericht GB/4202/44, d.d. 22 februari 1944, plattegrond van Leiden                                                 |
|                | 476              | Bericht GB/4756/44, d.d. 5 april 1944, Plattegrond van de verdedigingslinie bij Leiden met beschrijving.          |
|                | 478              | Bericht GB797/44, d.d. oktober/november 1944, rapport verdedigingswerken Leiden en omgeving.                      |

**Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD), Amsterdam:**

| Toegangsnummer                                             | Inventarisnummer | Omschrijving                                                                                                                                                                                                                                                            |
|------------------------------------------------------------|------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>077</b><br>Generalkommissariat für das Sicherheitswesen | 518              | Verslagen van de Befehlshaber der Ordnungspolizei betreffende de luchtaanvallen op Nederlands grondgebied van 21 tot en met 27 augustus 1940                                                                                                                            |
|                                                            | 1328             | Dagberichten van de Befehlshaber der Ordnungspolizei Den Haag betreffende vijandelijke luchtaanvallen, 1940-1941                                                                                                                                                        |
|                                                            | 1332             | Stukken betreffende vijandelijke luchtaanvallen, landingen van vijandelijke vliegers, het vinden van versperringsballons, het werpen van springstoffen en het gebruik van sabotagematerialen, 1940-1943                                                                 |
|                                                            | 1759             | Berichtgevingen betreffende neergekomen vliegtuigen, 1943                                                                                                                                                                                                               |
| <b>216k</b><br>Departement van Justitie                    | 180              | Rapporten van de plaatselijke luchtbeschermingsdiensten, politiekorpsen en de Marechaussee inzake het geven van het sein luchtalarm, het neerstorten van vliegtuigen en vliegtuigonderdelen en de vondst van niet-ontploffte explosieven, 23 juni 1943 - 28 april 1944. |
|                                                            | 181 t/m 185      | Processen-verbaal van de plaatselijke luchtbeschermingsdiensten, politie en Marechaussee met betrekking tot vijandelijke vliegtuigen, bomaanvallen en ontploffingen in verschillende gemeenten                                                                          |
|                                                            | 329              | Stukken betreffende het melden van schade door bombardementen en beschietingen uit vliegtuigen, 24 februari 1944 - 31 maart 1945                                                                                                                                        |
|                                                            | 331              | Stukken betreffende het opstellen van processen-verbaal inzake bombardementen en beschietingen in verschillende gemeenten, 28 september 1944 - 31 maart 1945                                                                                                            |
|                                                            | 493              | Stukken betreffende het instellen van een onderzoek naar de gevolgen van luchtaanvallen, 8 oktober 1944 - 6 februari 1945                                                                                                                                               |
| <b>249</b><br>Collectie Documentatie II                    | 249-0116A        | Bombardementen, geallieerden                                                                                                                                                                                                                                            |
|                                                            | 249-422          | Luchtbescherming                                                                                                                                                                                                                                                        |
|                                                            | 249-0752c        | Spionage                                                                                                                                                                                                                                                                |
|                                                            | 249-1380         | Munitie, opruiming van                                                                                                                                                                                                                                                  |

#### **Explosieven Opruimingsdienst Defensie (EODD), Soesterberg/Rijswijk:**

- Collectie ruimrapporten (MORA's en UO's); nrs. 19731500 en 19972443 (Nr. 19980412 Niet aangeleverd door SSA/EODD.);
- Collectie mijnenvelddocumentatie.

#### **National Archives, Londen:**

- Air Ministry: Allied Expeditionary Air Force, later Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force and 2nd Tactical Air Force: Registered Files and Reports. (Referenties AIR 37-712 t/m AIR 37-718);
- Air Ministry and Ministry of Defence: Operations Record Books, Commands, 1920-1980 (Referenties AIR 24-632; AIR 24-635; AIR 24-638; AIR 24-641; AIR 24-644; AIR 24-648);
- Air Ministry and Admiralty: Coastal Command: Registered Files. Files relating to the organization, planning, equipment and operations of Coastal Command, 1930-1974 (Referenties AIR15-766 t/m AIR 15-771).

#### **Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg:**

- Toegang RL2/II, inv. 204-269, 1025-1026;
- Toegang RM 7, inv. 345-348

#### **Saricon Collectie, Sliedrecht:**

- Collectie explosievengerelateerde nieuwsberichten 1982 – 2005;

#### **Koninklijke Bibliotheek, Den Haag**

- Delpher Krantenbank

#### **Collectie stafkaarten Kadaster, Zwolle:**

- Stafkaart 422-441 (Leiden 1940) Schaal 1:25.000;
- Stafkaart 365 (Leiden 1944) Schaal 1:25.000;
- Stafkaart 30 East ('s Gravenhage 1945) 1:50.000;
- Stafkaart 30F (Leiden 1942) Schaal 1:25.000;
- Town plan of Leiden (Leiden 1944) 1:15.000;
- Defence Overprint 365 (leiden 12 april 1945) Schaal 1:25.000.

#### **Luchtfoto's:**

##### **Kadaster:**

| Datum            | Doosnummer | Sortienummer | Fotonummer |
|------------------|------------|--------------|------------|
| 18 maart 1945    | 615        | 106G/4894    | 2136       |
| 26 februari 1945 | 633        | 106G/4540    | 4267       |
|                  |            |              | 4268       |
| 25 juli 1943     | 613        | D/863        | 4131       |

##### **Universiteit Wageningen:**

| Datum             | Collectienummer | Sortienummer | Fotonummer |
|-------------------|-----------------|--------------|------------|
| 10 september 1944 | 0295-23         | 106G/2740    | 3078       |
|                   |                 |              | 3081       |
| 26 december 1944  | 0152-03         | 4/1516       | 3035       |
|                   |                 |              | 3036       |

### **7.3 Bijlage 3: CE-bodembelastingkaart**

Een digitale versie op A0-formaat van de CE-bodembelastingkaart met kenmerk 17S050-BB-02 is separaat bij dit document gevoegd.

## 7.4 Bijlage 4: Certificaten

